

This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/ and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 59

Högre utbildning som bildningsväg eller yrkesinvestering

Program och fristående kurs i svensk högre utbildning
och vid Uppsala universitet, 1993–2016

Mikael Börjesson, Tobias Dalberg, Ola Agevall

Delrapport I från utredningen "Utbildningsutbud och studiegångar
inom humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet"

SEC, Uppsala universitet
<http://www.skeptron.uu.se/broadly/sec/>

Nov. 2019

UPPSALA
UNIVERSITET

 Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Uppsala universitet
(Sociology of Education and Culture)

URL www.skeptron.uu.se/broady/sec/
Tel. vx +46 (0)18 4710000
Postadr. Donald Broady, SEC, Sociologiska institutionen,
Uppsala universitet, Box 624, 75126 Uppsala
Redaktörer för serien Rapporten från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi /SEC Research Reports:
Mikael Börjesson & Donald Broady

Följande rapport är den första av tre som slutrapporterar utredningsuppdraget *Utbildningsutbud och studiegångar inom humaniora och samhällsvetenskap* beslutat av Områdesnämnden för humaniora och samhällsvetenskap, Uppsala universitet, den 7 februari 2018. Uppdraget har genomförts i nära samarbete med forskningsprojektet *Svensk högre utbildning. Finansiering, organisering, rekrytering, utfall, 1950-2020 (SHEFOE)*, lett av Mikael Börjesson och finansierat av Vetenskapsrådet 2017–2020, projektnummer 2016-04746, <https://www.edu.uu.se/forskning/utbildningssociologi/forskningsprojekt/shefoe/>.

Mikael Börjesson, Tobias Dalberg & Ola Agevall
Högre utbildning som bildningsväg eller yrkesinvestering.
Program och fristående kurs i svensk högre utbildning och vid Uppsala universitet, 1993–2016
Delrapport I från utredningen "Utbildningsutbud och studiegångar
inom humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet".
Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi / SEC Research Reports, 59
Nov. 2019
ISSN 1103-1115

© Författarna och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), 2019

Innehåll

INLEDNING.....	5
Tillbakagång för fristående kurs.....	5
Utbildningstyp som uttryck för den högre utbildningens idé och mål.....	6
En internationell utblick: allmän trend att yrkesutbildning ökar.....	7
Data, definitioner och analysmetoder.....	9
Definitioner av utbildningsutbud och -typer.....	9
Utbildningstypernas egenskaper.....	10
Kategorisering av lärosäten.....	11
Ämnesklassificering.....	12
UTBILDNINGSTYPER 1993 TILL 2016 – NATIONELL NIVÅ.....	13
Utbildningstypernas omfattning 1993–2016: tapp för fristående kurs och frammarsch för generella program.....	13
Olika typer av lärosäten – skilda profiler men likartad utveckling.....	16
Utbildningstyper och ämnesområden 1993–2016.....	17
UTBILDNINGSTYPERNAS OMFATTNING VID UPPSALA UNIVERSITET.....	23
Övergripande mönster.....	23
Utbildningstyper inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området.....	25
Historie-filosofiska utbildningar.....	25
Språkvetenskap.....	27
Religionsvetenskap.....	29
Samhällsvetenskap.....	31
Juridik.....	33
Pedagogik och lärarutbildning.....	34
Kursutbudets utveckling 2007–2020.....	35
Utveckling inom området som helhet.....	35
Utveckling inom olika fakulteter.....	37
KONKLUSION.....	41
REFERENSER.....	45

Inledning

Tillbakagång för fristående kurs

Enligt statistik från Universitetskanslerämbetet och Statistiska centralbyrån har antalet högskolenyborjare som enbart läser fristående kurs minskat, med 4 procent mellan 2016/17 och läsåret dessförinnan (2015/16) och med 20 procent i jämförelse med läsåret 2007/08. Samtidigt ökade nybörjarstudenter på yrkesprogram med 3 procent på ett års sikt och med 15 procent sedan 2007/08. Program inriktade mot generella examina ökade än mer, 3 respektive 21 procent.¹ I den senaste årsrapporten från Universitetskanslerämbetet konstateras att de fristående kurserna fortsatt tappat och att generella program vuxit.²

Utveckling analyseras mer utförligt i Utredningen om högskolans utbildningsutbud.³ För den period som studeras i denna statliga offentliga utredning, 1994 till 2013, skedde en stadig ökning av antalet fristående kurser fram till 2009, och därefter tog en minskning vid.⁴ Även yrkesprogram och generella program ökade över perioden. Utvecklingen skiljde sig dock från de fristående kurserna på så sätt att expansionen inte byttes i en kontraktion. Såväl yrkesprogrammen som de generella programmen låg förhållandevis konstant i antal efter 2008 och framåt.⁵ Detta innebar en relativ förskjutning med en ökad vikt av program och en minskad betydelse av fristående kurs.⁶

I den nyligen presenterade utredningen om den högre utbildningens styrning, organisering och finansiering, *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*, tas frågan om utbildningsutbudet bland annat upp i samband med det livslånga lärandet, där de fristående kurserna ses som en central resurs. Utredningen beskriver de senaste årens utveckling på följande sätt:

De senaste åren har dock utbudet av programutbildningar ökat på bekostnad av fristående kurser, så kallad programmifiering. Detta har bland annat skett som respons på politiska målsättningar om att lärosätena ska prioritera utbildningar som leder till examen. [Se bl.a. SOU 2015:70, TCO (2015), Riksrevisionen (2016).] Därtill har de senaste årens utbyggnad fokuserat utbildningsprogram. Till skillnad från program kan fristående kurser användas som "dragspel", där antalet studenter relativt snabbt kan öka eller minska beroende på lärosätets ekonomiska situation. De senaste åren när lärosätena nått sina takbelopp har det inte funnits incitament för lärosätena att göra programkurser sökbara som fristående kurser. Detta eftersom det – ekonomiskt sett – inte har funnits plats för fler studenter.⁷

¹ Universitetskanslersämbetet och SCB: *Universitet och högskolor. Studenter och examinerade på grundnivå och avancerad nivå, 2016/17*, UF 20 SM 1801, p. 11.

² *Ibid.*, p. 45.

³ Se Statens offentliga utredningar: *Högre utbildning under tjugo år*. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud, SOU 2015:70.

⁴ *Ibid.*, pp. 151f.

⁵ *Ibid.*, pp. 153ff.

⁶ Vid en närmare granskning av de fristående kursernas ställning noteras ett flertal förändringar i utredningen. Det har skett en förskjutning från långa (en termin) till korta kurser (mindre än en termin). Räknet i antal helårsstudenter var de långa kurserna tre gånger större än de korta 1994. Till 2007 hade de två typerna av kurser blivit lika stora, och från ca 2009 och framåt hade de kortare kurserna ungefär 50 procent fler studenter än de långa kurserna. För de kortare kurserna blev humaniora och konst ett allt vanligare område som gått från att utgöra 25 procent till att svara för närmare 40 procent, medan både naturvetenskap och samhällsvetenskap gått tillbaka. För de längre kurserna har humaniora över hela perioden varit det i särklass största området och legat förhållandevis konstant på en andel runt 50 procent. Även om de korta kurserna över hela perioden varit mest frekventa vid de traditionella universiteten har de framför allt ökat vid högskolorna. Längre kurser har främst givits vid de traditionella universiteten och det är framför allt dessa som stått för ett stort tapp efter 2007. Slutligen konstateras också att det har skett en markant tillbakagång av fristående kurs på grundnivå mätt i antal kurser efter införandet av Bologna-modellen för examina 2007, medan den avancerade nivån ökade kraftigt jämfört med före Bologna-systemets införande och därefter legat på stabil nivå. *Ibid.*, pp. 165–172.

⁷ Statens offentliga utredningar: *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*, Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut), SOU 2019:6, p. 244.

Två viktiga ekonomiska förklaringar till programmens frammarsch presenteras. För det första har staten prioriterat genomströmning, att studenterna klarar av sina utbildningar, och detta har lett till en prioritering av programutbildningar som har en väsentligt högre genomströmning än de fristående kurserna. Sett till presentationsgrad ligger denna på ca 90 procent för studenter på yrkesprogram, närmare 85 procent på generella program, och runt 65 procent för fristående kurs.⁸ Den andra förklaringen ligger i att det varit ett generellt tryck mot högskolan, lärosäten har fyllt sina platser utan att behöva öppna upp programkurser för andra studenter än programstudenter.

Vid Uppsala universitet har det vuxit fram en oro över det fristående kursutbudets utveckling. Det finns inga systematiska analyser av hur kursutbudet förändrats annat än på övergripande nivå, där det konstateras att programutbildning ökat och fristående kurs tappat under de senaste tio åren.⁹ Detta ses som problematiskt eftersom de fristående kurserna ger utbildningsutbudet en stor grad av flexibilitet. Samtidigt konstateras att studenterna i allt större utsträckning efterfrågar programutbildningar.¹⁰

Följande rapport tar sig an frågan om utvecklingen av utbildningsutbudet både nationellt och lokalt vid Uppsala universitet. Vi bekräftar att den nationella trenden också gäller för Uppsala, men konstaterar samtidigt att förhållandet mellan kurs och program skiljer sig mycket mellan olika fakulteter, ämnesområden och institutioner. Inte minst blir det tydligt att mycket av det fristående kursutbudet har kommit att ersättas av generella program.

Utbildningstyp som uttryck för den högre utbildningens idé och mål

Förhållandevis lite forskning har ägnats åt det högre utbildningsutbudets utveckling över tid i Sverige. Inte heller statsmakterna har ägnat frågan något större utrymme – ovan refererade statliga utredning, *Högre utbildning under tjugo år*, är ett av få undantag. Det bristande intresset från forskningens och statsmakternas sida kan kanske förstås utifrån att det är förhållandevis komplicerat att analysera utbildningsutbudet som vid ett givet år uppgår till tusentals program och tiotusentals kurser. I nämnda utredning konstateras att:

Vi har påpekat metodologiska svårigheter i vårt uppdrag. Det finns inga enkla sätt att i det statistiska underlaget utläsa vad som är "fristående kurs", "kurser och utbildningar som har en mer direkt arbetsmarknadsanknytning" eller "utbildningar och kurser som främst ges i bildningssyfte" eller hur "utbildningar av fortbildnings- och vidareutbildningskaraktär" identifieras. Om det bedöms som viktigt att kontinuerligt följa dessa faktorer, som är viktiga för att karakterisera högre utbildning, så måste märkningen i det statistiska underlaget förändras.¹¹

Citatet pekar på en mycket intressant aspekt av utbildningsutbudet. Utredningen resonerar om de målsättningar som uttrycks i styrdokument för den högre utbildningen, det vill säga bildning, förberedelse för yrkeslivet och fortbildning, och konstaterar samtidigt att det i statistiken inte enkelt går att särskilja dessa. Det är framför allt svårt att skilja bildning från fortbildning eftersom syftet med en utbildning framför allt bestäms av den individ som läser den.¹²

På en övergripande nivå går det ändå att säga att den grundläggande uppdelningen i fristående kurser och i program visar på två helt olika förståelser av den högre utbildningen. De fristående kurserna kan sägas utgöra själva grunden för universitetet som en bildningsinstitution. Genom att föga kurser inom olika ämnen till varandra skapar studenterna själva sin bildningsväg genom universitetet. Det finns ingen från lärosätets sida på förhand uppställd plan för vilka kurser som ska läsas och i vilken ordning de ska tas – det räcker med att studenten tar sig in på en kurs för att resan ska påbörjas. Studenten behöver inte själv veta slutmålet, utan kan från termin till termin söka sig vidare i kursutbudet. För att ta ut en examen på grundnivå (inom

⁸ Universitetskanslersämbetet: *Universitet och högskolor. Årsrapport 2018*, Rapport 2018:5, Stockholm: UKÄ, pp. 54f.

⁹ Uppsala universitet, *Årsredovisning 2018*, UVF 2018/982, Uppsala: Uppsala universitet, 2018, p. 22. I Uppsala universitets årsrapport från 2014 skriver man till exempel, apropå att man på grund av ett minskande antal utbildningsplatser beslutat att öka andelen programutbildningar och minska andelen fristående kurser, att detta gjordes med en förhoppning om att förbättra kvarvaron till högre nivåer. Man lade även till att man var medveten om att detta ingrepp samtidigt innebar att utbildningsutbudet blir mindre flexibelt. Uppsala universitet, *Årsredovisning 2014*, UVF 2014/478, Uppsala: Uppsala universitet, 2014, p. 35.

¹⁰ *Ibid.*, p. 35.

¹¹ *Högre utbildning under tjugo år*. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud, SOU 2015:70, p. 32.

¹² *Ibid.*, p. 17.

humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen vanligen en fil. kand.-examen) krävs dock att minst 90 högskolepoäng läses i ett huvudområde och att en uppsats (examensarbete) om 15 högskolepoäng ingår.

Mot detta står yrkesprogrammen som har ett överordnat syfte, att förbereda studenterna för yrkeslivet och mer precist ofta ett specifikt yrke såsom lärare, läkare, sjuksköterska, präst eller ingenjör. Yrkesprogrammen har ofta en tydlig studieplan där det framgår vilka ämnen och kurser som ingår och i vilken ordning dessa ska läsas. Vissa valmöjligheter kan finnas, men de är vanligen avgränsade till specifika terminer och omfattar en mindre del av programmet. Regleringen är med andra ord betydligt starkare för yrkesprogrammen och yrkesexamina än för de fristående kurserna och generella examina.

Förhållandet mellan fristående kurs och yrkesprogram säger således något väsentligt om vad den högre utbildningen är. Tillspetsat kan sägas att den högre utbildningen har att förhålla sig till två poler: en bildningspol och en yrkespol. Vid den förstnämnda polen står kunskapen i sig i centrum, medan den andra polen har yrkesrelevansen i fokus. Denna polaritet är högst påtaglig även för forskningen, där den översätts till en motsättning mellan grundforskning, eller nyfikenhetsforskning, och tillämpad forskning. Inom grundforskningen är målet att nå ny kunskap, inom den tillämpade forskningen är forskningen ett medel för att uppnå något annat, en renare miljö, bättre integration, tystare bussar, etc. I det vidare perspektivet är denna polaritet giltig även för de högre lärosätena som helhet. Givet att dessa har olika profiler vad gäller utbildningsutbud (förhållandet fristående kurser och yrkesprogram), medel till forskning (fakultetsmedel visavi externa medel) och forskningens inriktning (tillämpad eller grundforskning), placerar de sig i olika positioner i förhållande till de två polerna.

En internationell utblick: allmän trend att yrkesutbildning ökar

När man, som vi har gjort ovan, betraktar fristående kurs och utbildningsprogram som uttryck för två olika uppfattningar om högre utbildning, är det instruktivt att samtidigt se dem ur ett längre tids- och jämförande perspektiv. En intressant jämförelsepunkt är utvecklingen i USA.

Steven Brint har i flera arbeten pekat på att en av de viktigaste förändringarna i amerikansk högre utbildning under de senaste trettio åren är att de klassiska *liberal arts* krympt samtidigt som yrkesförberedande och professionsorienterade program vuxit kraftigt.¹³ Yrkesprogram svarade i början av 2000-talet i snitt för 60 procent av grundexamen – att jämföra med 45 procent under 1960-talet. Medeltalen döljer därtill en underliggande stratifiering. För hundratals amerikanska högre utbildningsenheter gäller att minst fyra femtedelar av utfärdade examina är yrkesexamina.¹⁴ Lejonparten av dessa lärosäten utgörs av *community colleges*.

Community colleges är ett segment inom den högre utbildningen som tillkom åren efter sekelskiftet 1900, och som i den amerikanska kontexten spelat en central roll i förskjutningen mot yrkesförberedande program. De växte fram som utbildningsanstalter för tvååriga utbildningar och kom från början att betraktas som det akademiska lågstadiet som förberedde för och gav underlag åt fyraåriga, mer selektiva och forskningsinriktade institutioner med hög prestige.¹⁵ Men relationen mellan dessa institutioner förändrades när de amerikanska *community colleges* på 1920-talet sökte en ny nisch, vid sidan av att förbereda grundstudenter för fyraårigt college. Från *community colleges* sida lanserade man tanken att de skulle dra till sig studenter genom att en stor mängd yrken kunde förse med en college-utbildning och presenteras som semi-professioner – för övrigt den första användningen av denna term.¹⁶ Från denna tid existerade yrkesförberedande program sida vid sida med förberedande disciplinburna kurser inom ett kvantitativt betydelsefullt segment av den amerikanska högre utbildningen. När de olika spåren kommit på plats förändras relativförhållandet mellan dem radikalt och i snabb takt. "Mellan 1970 och 1977", konstaterar

¹³ Se t.ex. Steven Brint (2001) "The Rise of the 'Practical Arts'", i: Brint (red.) *The Future of the City of Intellect: the Changing American University*, Stanford: Stanford University Press.

¹⁴ Brint, Riddle, Turk-Bicakci & Levy (2005) "From the Liberal to the Practical Arts in American Colleges and Universities: Organizational Analysis and Curricular Change", *The Journal of Higher Education*, Vol 76, No. 2, p. 151.

¹⁵ Steven Brint & Jerome Karabel (1989) *The Diverted Dream: Community Colleges and the Promise of Educational Opportunity in America 1900-1985*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁶ Se Leonard Vincent Koos, (1924) *The Junior College*, vol. 1, Minneapolis: University of Minnesota. Jfr också diskussionen i Agevall & Olofsson (2019) "Den högre utbildningens professionella fält", pp. 55–146 i Thomas Brante, Kerstin Svensson & Lennart G. Svensson (red.), *Det professionella landskapets framväxt*, Lund: Studentlitteratur.

Steven Brint och Jerome Karabel, "ökade den andel heltidsstudenter som var inskrivna vid yrkesprogram [på *community colleges*] från blott en tredjedel till en god bit över 50 procent."¹⁷ Exemplet med de amerikanska *community colleges* illustrerar hur förskjutningar i förhållandet mellan fristående kurser och yrkesprogram kan hänga samman med uppkomsten, tillväxten och funktionsomvandlingen av specifika institutionstyper. Som vi strax ska återkomma till finns det varianter på det temat i Sverige och Europa. Men innan dess finns det skäl att uppmärksamma ytterligare två aspekter som är av vikt för den fortsatta analysen.

För det första: att andelen yrkesförberedande program har ökat i USA, på bekostnad av fria studier på de humanistiskt-samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga områdena, hänger samman med det högre utbildningssystemets expansion. Men det är inte hela sanningen. *Liberal arts* har, visar det sig, gått tillbaka inte bara i relativa utan också i absoluta tal.¹⁸ Utbildningsexpansionen, den stora studentvolymen vid *community colleges* – och inom dem en allt större andel yrkesutbildning – är förvisso viktiga faktorer, men de kan i sig inte göra reda för varför färre studenter söker sig till fristående kurser i gamla disciplinära kärnämnen. Det gör förklaringsuppgiften mer komplicerad.

För det andra: i diskussionen om *community colleges* ovan har fokus legat på kontrasten mellan å ena sidan de yrkesförberedande programmen, å andra sidan de fria, disciplinorienterade kurserna. Utbildningar som är avsedda som förberedelse för professionell yrkesutövning har också ofta utformats för att bibringa studenten en bestämd mosaik av olika kunskaper och färdigheter som sammantaget ska göra henne till en fungerande medlem av professionen¹⁹; fristående kurser, däremot, kan kombineras efter studentens eget skön. Men programmet och den fasta studiegången är en yttre form som kan tillämpas även på utbildningar som inte är specifikt yrkesförberedande. Jämte yrkesprogrammen finns således "generiska program", som också de erbjuder specifika kombinationer av ämnen, men utan att dessa är tillskurna efter någon särskild framtida yrkesutövning. Sådana programstudier kan avse framväxande tvärvetenskapliga områden. Men program kan också tillskapas som paketering kring ett antal ämnen och deras kurser, ofta med en särskild innehållslig tematik, och marknadsföras i hopp om att alumnerna kommer att kristalliseras i någon för utbildningen adekvat arbetsmarknadsnisch. Det betyder att analyser av utbildningsutbudets sammansättning å ena sidan behöver räkna med både yrkes- och generiska program, men också, å andra sidan, att gränsen mellan dem ibland blir flytande. Vi återkommer till detta i avsnittet om "Definitioner av utbildningsutbud och -typer".

Även i Sverige har den yrkesdeciderade högre utbildningens uppkomst och utveckling varit förknippad med specifika institutionstyper. Hit hörde under 1800-talet de s.k. instituten, sedermera omvandlade till fackhögskolor. Till skillnad från universiteten var dessa utbildningar och utbildningsanstalter avpassade för specialisering och träning i yrkesfärdigheter. Det var utbildningar med mer eller mindre tydliga yrkesdestinationer, till yrken som i forskningslitteraturen behandlas som professioner – ingenjörer, farmaceuter, tandläkare, sjukgymnaster, veterinärer, m.fl.²⁰ Till skillnad från det amerikanska fallet uppstod dessa institutioner utanför universitetsväsendet, för att under en utdragen process gradvis inkorporeras i det.

På motsvarande sätt resulterade i Sverige Universitetsutredningen 1968 (U68) i en högskolereform (H77) där en mycket vidare krets av yrkesförberedande utbildningar fördes till universitetssystemet. Bland dessa märks lärare, forskollärare, fritidspedagoger, arbetsterapeuter, laboratorieassistenter (numera biomedicinska analytiker), sjuksköterskor, bibliotekarier, med flera yrken. Dessutom infogades vad som nu blev de konstnärliga högskolorna. En mycket betydande expansion av den högre utbildningen – en femtioprocentig ökning av det totala studentantalet från ett år till ett annat – kom alltså till stånd, inte för att fler människor beslöt sig för att läsa inom universitetssystemet utan för att det de redan studerade överflyttades dit.

Liknande infogningsprocesser kan man se i andra europeiska länder. I Tyskland, exempelvis, etablerades *Pädagogische Hochschulen* som självständiga enheter, vilka senare blev "vetenskapliga högskolor" och till sist gavs promoverings- och habiliteringsrättigheter. Likväl utgör Sverige ett extremfall genom att tidigt och i ett

¹⁷ Steven Brint & Jerome Karabel (1989) *The Diverted Dream: Community Colleges and the Promise of Educational Opportunity in America 1900-1985*, p. 116.

¹⁸ Se t.ex. Steven Brint (2001) "The Rise of the 'Practical Arts'", i: Brint (red.) *The Future of the City of Intellect: the Changing American University*, p. 235.

¹⁹ För en diskussion om detta, se Harald Grimen (2008) "Profesjon og kunnskap", i Anders Molander & Lars-Inge Terum red. *Profesjonsstudier*, Oslo: Universitetsforlaget.

²⁰ Argumentet och texten följer här Agevall & Olofsson (2019), "Den högre utbildningens professionella fält" pp. 55–146 i: Thomas Brante, Kerstin Svensson & Lennart G. Svensson (red.) *Det professionella landskapets framväxt*, Lund: Studentlitteratur.

slag infoga så gott som all postgymnasial utbildning i universitetssystemet. Det har givit systemet en tydlig yrkesförberedande pol, där utbildningen är förpackad i program och avpassad efter specifika yrkesframtid. Programformen har dock, som vi noterade ovan, en vidare tillämpning. Jämte de yrkesprogram och konstnärliga program som från 1977 varit del av universitetssystemet, så har de generella programmen från 1990-talet kommit att spela en särskild roll. Dessa olika programtyper utgör sammantaget de fristående kursernas omgivning, som de antingen kan konkurrera med eller vara i symbios med.

Data, definitioner och analysmetoder

I föreliggande rapport kommer vi att presentera analyser av utvecklingen av utbildningsutbudet på nationell nivå och för Uppsala universitet för åren 1993 till 2016 som grundar sig på individbaserade register från SCB över samtliga registrerade studenter i den svenska högskolan. Till viss del överlappar detta den analys som redovisas i slutrapporten från Utredningen om högskolans utbildningsutbud, *Högre utbildning under tjugo år*, men vi drar fram tidsperspektivet ytterligare tre år och använder oss dessutom av andra och kompletterande mått för att fånga förändringar. Vi brukar främst beskrivande statistik och analysera tendenser i absoluta och i relativa tal.

Definitioner av utbildningsutbud och -typer

Hur ska utbildningsutbudet karakteriseras? Många möjligheter står till buds. Utredningen om högskolans utbildningsutbud använder sig i princip av två mått. Antalet kurser och program och antalet studenter registrerade på kurser och program omräknade i helårsstudenter. Antalet kurser och program ger förstas en fingervisning om det totala kursutbudets omfattning, men det är samtidigt ett väldigt aggregerat och trubbigt mått om man vill förstå utvecklingen inom ett specifikt område. Ta kurser i främmande språk som ett exempel. Här kan man tänka sig att antalet kurser i språk ökar totalt sett men att antalet språk som man undervisar om minskar – exempelvis att allt fler lärosäten ger kurser i engelska, medan kurser i andra, mindre språk läggs ned. En annan tänkbar utveckling är att antalet kurser i främmande språk ökar i större utsträckning än vad studenterna tillströmmar, vilket gör att det blir svårt att bedriva utbildning med samma kvalitet eftersom varje kurs i genomsnitt får en mindre kursbudget att hålla sig inom. Vi kommer framför allt att använda oss av måttet antal kurser och program i en särskild analys av det erbjudna utbildningsutbudets utveckling vid Uppsala universitet, sist i rapporten.

Beträffande det andra måttet, antalet studenter som läser kurser och program, kan detta beräknas på olika sätt. Eftersom studenterna kan läsa kurser och program med olika omfattning och med olika studietakt är det ofta en god idé att normera utbildningsutbudet för att göra det jämförbart över tid. Studenterna kan då räknas om till heltidsstudenter. Det innebär exempelvis att en student som läser 30 högskolepoäng på en termin utgör en heltidsstudent, medan en student som läser en kurs om 7,5 högskolepoäng endast utgör en kvarts heltidsstudent. Vi kommer nedan att huvudsakligen använda oss av detta mått.

Parallellt med en omräkning i heltidsstudenter kan det vara användbart att utgå från faktiska studenter oavsett hur mycket de läser. Detta ger nämligen en bild av hur många individer som nås av högre utbildning oavsett omfattningen av studierna. Det innebär att fyra olika studenter som läser på en fristående kurs om 7,5 högskolepoäng räknas som just fyra studenter och likställs med fyra studenter som läser en yrkesutbildning på heltid. Vi kommer dock inte att nyttja detta mått i denna rapport, utan ställa utbildningarna i centrum. I nästföljande rapport där studenternas studievägar analyseras tar vi dock utgångspunkt i detta mått.

Utbildningsutbudet kommer här att analyseras i förhållandevis grova kategorier. Till att börja med skiljer vi mellan kurser och program. Den grundläggande skillnaden mellan dessa är att programmen leder fram till möjligheten att ta ut en examen, vilket kurserna inte per automatik gör; studenterna måste sätta samman en uppsättning kurser som berättigar till en examen och sedan ansöka om en sådan. Samtidig består alla program av kurser. I princip kan alla kurser som ingår i ett program även läsas som fristående kurser, utan direkt koppling till ett specifikt program. Det gör att på en och samma kurs kan det återfinnas studenter som läser den som fristående kurs och studenter som läser den inom ramen för program. I vår kodning har

vi räknat alla studenter som läser en viss kurs inom ramen för ett program som programstudenter och alla andra som kursstudenter.

I ett nästa steg kan programmen delas upp i olika typer. Enligt den sedan 2007 rådande examensordningen går det att särskilja tre grundläggande typer: generella program som leder fram till generella examina, yrkesprogram som leder till yrkesexamina, samt konstnärliga program som resulterar i en konstnärlig examen (före 2007 räknades de konstnärliga programmen till yrkesprogrammen och utgjorde ingen egen kategori). Programmen definieras alltså framför allt av vilken examen de leder fram till. De generella examina har en intressant ställning. Generella examina kan tas ut av både studenter som läser fristående kurser och av studenter som läser på ett generellt program. De andra formerna av examina är direkt kopplade till en viss typ av program. Studenterna måste ha gått ett specifikt yrkesprogram för att erhålla den till programmet kopplade yrkesexamen. Ytterligare en anmärkning kan göras. De som läser ett yrkesprogram kan inom ramen för detta, eller med mindre tillägg av kurser, även ta ut en generell examen. Det gäller exempelvis för vissa gymnasieläroprogram, där studenterna kan erhålla tillräckligt med poäng för en generell examen i något av de ämnen de har läst.

Utbildningstypernas egenskaper

Även om vi, som konstaterats ovan, inte utifrån statistiken kan avgöra vad studenterna själva har för syfte med sina studier kan utbildningstyperna i olika mån ses som relaterade till övergripande syften med den högre utbildningen. Hur dessa relationer kan förstås framgår av Tabell 1 nedan. Utifrån tabellen går att utläsa utbildningstypernas skilda profiler.

Fristående kurs har tyngdpunkten vid forskarförberedande (de leder till examina i ämnen som ofta öppnar upp för forskarutbildning) och bildningsorienterad utbildning (de innehåller som vi konstaterat ovan viktiga komponenter i bildningstanken, som att man på förhand inte vet vad målet är och fokus är ofta kunskap i sig, inte yrkesrelevans). De kan även fungera som fortbildning. Kortare kurser kan smidigt skräddarsys för fortbildningsbehov. Det finns ett visst mått av yrkesrelevans. Även om fristående kurser inte har någon utpräglad specifik yrkesrelevans (genom att förbereda och kvalificera för ett givet yrke) kan de vara generellt förberedande för yrkeslivet, särskilt de mer öppna delarna av arbetsmarknaden som inte är tydligt dominerade av professionsyrken. Det bör tilläggas att fristående kurser kan vara synnerligen specifikt yrkesförberedande, som när de kan kombineras i ämneskombinationer och kompetenser som efterfrågas av arbetsmarknaden och som de generella programmen och yrkesprogrammen inte tillhandahåller.

De generella programmen ligger nära de fristående kurserna i sin profil. De är både tydligt forskningsförberedande och har tydliga inslag av bildning eftersom graden av valmöjligheter ofta är hög. De kan vara fortbildande, men vanligen föredras kortare kurser av dem som har sådana ambitioner. Masterprogram kan ha funktionen av fortbildning eftersom de bygger på en redan befintlig utbildning. De generella programmen placerar sig mellan fristående kurser och yrkesprogram när det gäller yrkesrelevans. Ofta innehåller de vissa yrkesrelaterade moment, såsom praktikkurser eller hela praktikterminer, vilket skiljer dem från fristående kurs, men de är inte direkt kvalificerande för specifika yrken som yrkesutbildningarna är.

De konstnärliga utbildningarna utgör en motsats till de fristående kurserna. De är i väldigt liten utsträckning forskningsförberedande.²¹ De har inte heller någon direkt fortbildande funktion och är primärt inriktade mot att förbereda för ett yrkesliv inom det konstnärliga området.²² När det gäller bildningsdimensionen varierar den mellan de konstnärliga utbildningarna; en utbildning i fri konst är kanske något av de friaste som finns i utbildningsväg i den svenska högskolan²³, samtidigt som andra konstnärliga utbildningar har lägre grader av friheter.

²¹ Förvisso har nu konstnärlig forskning inrättats, men doktorandplatserna är få och det krävs ofta dessutom omfattande investeringar i den aktuella konstformen för att få tillträde till dessa.

²² Man kan exempelvis notera att trots att det inte finns några som helst krav på en genomgången högre utbildning i fri konst har detta kommit att bli ett allt viktigare grundläggande kriterium för att kunna etablera sig som konstnär. Se Martin Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling: "Inledning", pp. 11–36 Martin Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, Daidalos, Göteborg 2012. Samtidigt gäller att det är ytterst få av de som utbildar sig i exempelvis fri konst som kan livnärara sig som konstnär.

²³ Marta Edling, *Fri Konst? Bildkonstnärlig utbildning vid Konsthögskolan Valand, Konstfackskolan och Kungl. Konsthögskolan 1960–1995*, Makadam, Göteborg/Stockholm, 2010.

Yrkesutbildningarna har förstås en tydlig profil som just yrkesförberedande. Den forskningsförberedande karaktären varierar däremot stort. Det är exempelvis vanligt att fortsätta med en forskarutbildning från läkarprogrammet, medan det är mindre frekvent att bygga på med en forskarutbildning från kortare utbildningar som förbereder för yrkesutövning inom semi-professionerna. Yrkesutbildningar är per definition inte fortbildning eftersom fortbildning bygger på att man redan har en yrkesutbildning. Vissa yrkesutbildningar utgör dock fortbildningar i och med att de bygger direkt vidare på en underliggande högskoleutbildning. Utbildningar till specialistjukskötorskor är ett bra exempel på detta. Den bildande karaktären i den meningen att det finns stort utrymme att forma sin utbildning efter egna intressen är begränsade eftersom stora delar av utbildningens innehåll är fastlagt från början. Samtidigt kan många yrkesutbildningar, särskilt de mer prestigefyllda, ses som väldigt generella inom sitt område.

Tabell 1. Utbildningstyper, examen och syfte.

Utbildningstyp I	Utbildningstyp II	Examen	Syfte			
			Forskningsförberedande	Bildning	Fortbildning	Yrkerrelevans
Kurs	Fristående kurs	Generell examen (kandidat, magister, master)	+++	+++	++	0 (++)
Program	Generellt program	Generell examen (kandidat, magister, master)	+++	++	0 (+)	+(+)
	Yrkesprogram	Yrkesexamen (lärarexamen, läkarexamen, jur.kand. civ.ing.)	+(+)	+	0 (+)	+++
	Konstnärliga program	Yrkesexamina inom det konstnärliga området	0	+++	0	+++

Eftersom detta är en inledande rapport och undersökningsområdet är omfattande och komplext kommer vi i detta sammanhang att begränsa oss till att analysera utvecklingen av antalet studenter per utbildningstyp och hålla oss till nämnda fyra utbildningstyper. Utifrån denna typologi kan man emellertid tolka en förskjutning mot yrkesprogram över tid som en tilltagande anpassning efter arbetsmarknadens krav. Omvänt kan man tolka förskjutningar mot fristående kurs eller generella program som en tilltagande anpassning efter forskningens och forskarutbildningarnas krav. Detta kan undersökas på såväl övergripande ämnesområdesnivå som på en mer detaljerad ämnesnivå.

Kategorisering av lärosäten

När det gäller utvecklingen på nationell nivå är det relevant att skilja mellan olika typer av lärosäten. Vi utgår från följande fem kategorier i våra analyser: Universiteten är de största och äldsta institutionerna och kan delas i *Traditionella universitet* och *Nya universitet*. *De konstnärliga högre skolorna* började etableras på 1700-talet och finns i dag kvar som egna institutioner eller som delar av universiteten. *Fackhögskolorna* tillkom framför allt under 1800-talet och har successivt inlemmats i den högre utbildningen. *Högskolor* etablerades som en särskild form av institution i och med högskolereformen 1977 (jfr ovan) och i dessa fördes tidigare institutioner som vårdhögskolor, lärarhögskolor, sociala institutet, med mera samman till en ny enhet.

Dessa institutioner kan karakteriseras utifrån fyra dimensioner, ämnesmässig bredd, storlek, typ av utbildningar och forskning. Universiteten har stor ämnesmässig bredd och omfattar flera fakulteter, är stora, har många olika typer av utbildningar och en omfattande forskning. Högskolorna har en liknande profil: de är breda, om än inte lika breda som universiteten, medelstora, har flera olika typer av utbildningar, men mindre av forskning. Fackhögskolorna är fokuserade på ett vetenskapligt område, är medelstora, har en tyngdpunkt i yrkesutbildning och bedriver en omfattande forskningsverksamhet, dock mer tillämpad än vid universiteten. De konstnärliga högskolorna är som fackhögskolorna fokuserade på ett område och har mestadels yrkesutbildning, men är betydligt mindre och har väldigt lite forskning. Till dessa lägger vi alltså även kategorin Nya universitet, som är bildade efter 1993 års högskolereform och som omfattar universiteten i Karlstad, Växjö, Örebro (1999) samt Mittuniversitet (2005), vilka alla bygger på en upphöjning i status av tidigare högskolor.²⁴ Detta tillägg gör vi eftersom dessa i många avseenden är mer lika

²⁴ Även Malmö högskola har blivit universitet, men först 2018, vilket ligger utanför den här undersökta perioden.

högskolorna än de stora traditionella universiteten och vi följer därmed den uppdelning av traditionella och nya universitet som används av den ovan refererade statliga utredningen om utbildningsutbudet²⁵.

Ämnesklassificering

När det gäller att dela in kurser och program i ämnen har vi utgått från den klassificering som används av Statistiska centralbyrån (SCB), Svensk utbildningsnomenklatur (SUN-2000).²⁶ Vi kommer för det första att använda den mest aggregerade nivån, omfattande 10 kategorier, se Tabell 2.

Tabell 2. Utbildningens innehåll på den grövsta nivån (första siffran) enligt svensk utbildningsnomenklatur (SUN-2000).

0 Allmän utbildning
1 Pedagogik och lärarutbildning
2 Humaniora och konst
3 Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration
4 Naturvetenskap, matematik och data
5 Teknik och tillverkning
6 Lant- och skogsbruk samt djursjukvård
7 Hälso- och sjukvård samt social omsorg
8 Tjänster
9 Okänd

Källa: Svensk utbildningsnomenklatur: SUN 2000. Standard för klassificering av svensk utbildning, MIS (Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik), 2000:1. Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2000, p. 7.

Denna indelning svarar inte fullt ut mot Uppsala universitets fakultetsindelning. Kategorin 1 Pedagogik och lärarutbildning täcker i stort den utbildning som sker inom ramen för den utbildningsvetenskapliga fakulteten (alla lärarutbildningar återfinns här, däremot inte de studenter som först läser sina ämnen och därefter en lärarutbildning som påbyggnad). Kategorin 2 Humaniora och konst rymmer vid Uppsala universitet utbildningar inom tre fakulteter, den historie-filosofiska, den språkvetenskapliga och den teologiska och kategorin 3 Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration täcker den samhällsvetenskapliga fakulteten och den juridiska fakulteten. När vi redovisar resultaten för de enskilda fakulteterna vid Uppsala universitets humanistiska och samhällsvetenskapliga vetenskapsområde har vi utgått från följande definitioner:

Tabell 3. Uppsala universitets humanistiska och samhällsvetenskapliga vetenskapsområdes fakulteter definierade enligt svensk utbildningsnomenklatur (SUN-2000).

Fakultet	SUN-2000
Fakulteten för utbildningsvetenskap	1 Pedagogik och lärarutbildning
Historie-filosofisk fakultet	2 Humaniora och konst (ej 222 och 223a/b språk och 221 religion)
Språkvetenskaplig fakultet	222 Frammande språk och 223a Nordiska språk och 223b Svenska som andraspråk
Teologisk fakultet	221 Religion
Samhällsvetenskapliga fakulteten	310 till 349 Samhällsvetenskap exkl. juridik
Juridiska fakulteten	380 Juridik och rättsvetenskap

Källa: Svensk utbildningsnomenklatur: SUN 2000. Standard för klassificering av svensk utbildning, MIS (Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik), 2000:1. Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2000.

För att göra rättvisa mot utvecklingen inom de olika fakulteterna vid Uppsala universitet kommer vi även att analysera större utbildningar och ämnen inom ramen för de olika fakulteterna. I det sammanhanget nyttjar vi den tredje och framför allt fjärde nivån i SUN 2000, där mer precisa utbildningar går att urskilja.

²⁵ SOU 2015:70.

²⁶ Statistiska centralbyrån: Svensk utbildningsnomenklatur: SUN 2000. Standard för klassificering av svensk utbildning, MIS (Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik), 2000:1. Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2000.

Utbildningstyper 1993 till 2016 – nationell nivå

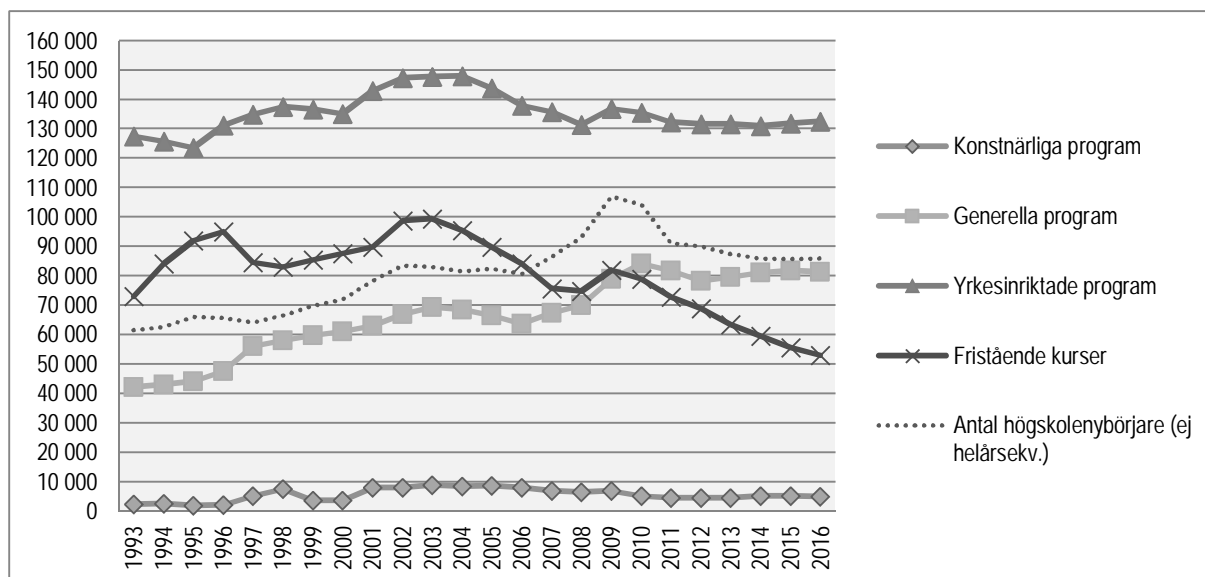
Utbildningstypernas omfattning 1993–2016: tapp för fristående kurs och frammarsch för generella program

Hur har förhållandet mellan de fyra olika utbildningstyperna sett ut på en nationell nivå under perioden 1993–2016? För att besvara denna fråga har vi beräknat den totala volymen av registrerade kurspoäng inom respektive utbildningstyp och omvandlat dessa volymer till helårsekvivalenter.

Den stora förändringen som ägt rum är att de generella programmen ökat i volym och till och med gått om de fristående kurserna, vars volym i stället krympt. Vid periodens ingång, det vill säga höstterminen 1993, var de yrkesinriktade programmen den klart största utbildningstypen med omkring 127 500 helårsstudenter (se Diagram 1). De fristående kurserna, som var den näst största typen, hade knappt hälften så stor volym med 61 500 helårsstudenter, vilket var klart mer än de drygt 42 000 helårsstudenterna som kunde räknas in inom de generella programmen. De konstnärliga programmen hade denna termin mindre än 2 500 helårsstudenter. Vid periodens slut, det vill säga höstterminen 2016, var de yrkesinriktade programmen fortfarande klart störst, med nästan 132 500 helårsstudenter, och de konstnärliga programmen klart minst, drygt 5 000 helårsstudenter. Med över 81 000 helårsstudenter var de generella programmen betydligt större i volym än de fristående kurserna, som samlade drygt 53 000.

Av Diagram 1 framgår det att de generella programmen passerade de fristående kurserna i antal helårsekvivalenter under en period av ett ökat inflöde av högskolenybjörjare, åren 2006–2009. I denna allmänna uppgång ökade antalet helårsstudenter inom fristående kurser, men från och med 2010 och framåt har antalet stadigt sjunkit. Antalet helårsstudenter inom generella program sjönk förvisso även det något 2010–2012, men ökade därefter återigen.

Diagram 1. Antal studenter per utbildningstyp höstterminerna 1993–2016, helårsekvivalenter.

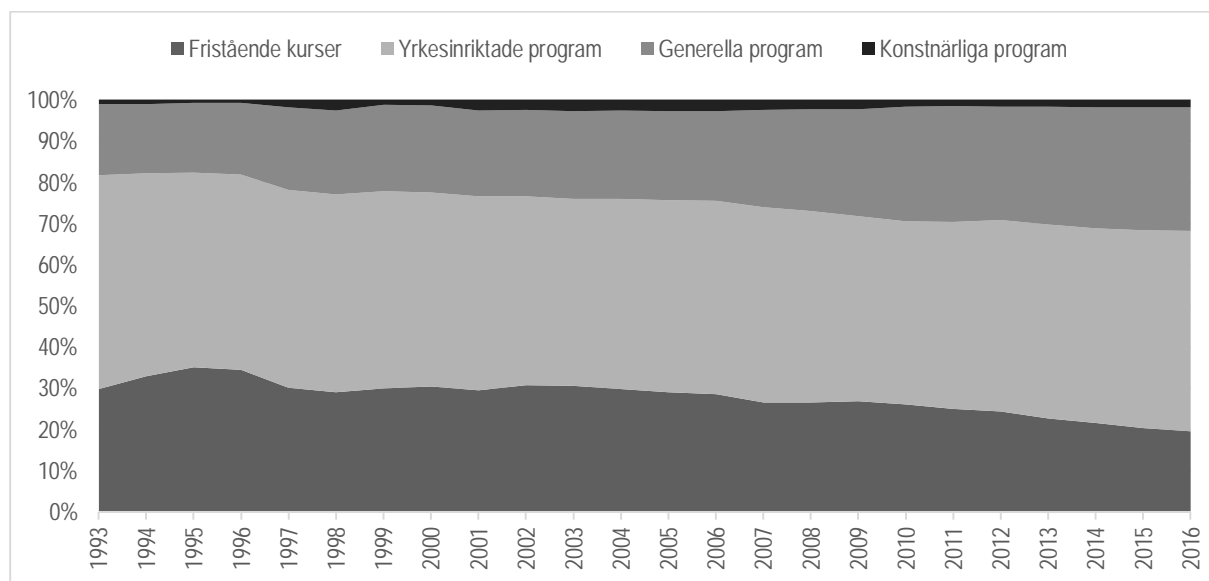
De fristående kurserna ökade i volym under framför allt två perioder: 1993–1996 respektive 1998–2002. Mellan dessa två perioder skedde en kort men påtaglig nedgång. Under perioderna 2003–2007 respektive 2009–2016 minskade antalet helårsstudenter inom fristående kurser. Med andra ord fortsatte nedgången även efter 2013, det är då tidsserien i utredningen av den högre utbildningens utbud slutar.

Det är intressant att analysera utvecklingen i relation till antalet nybörjare, vars numerärer också anges i diagrammet. Under perioden 1993 till 1996 ökade de fristående kurserna mycket snabbt och de gjorde det i en omfattning som översteg antalet nybörjare som låg närmast konstant. Inte heller den kraftiga nedgången mellan 1996 och 1997 återspeglas i någon motsvarande förändring i antalet nybörjare. Mellan åren 1997 och 2003 ökade både fristående kurs och antalet nybörjare ungefär i samma takt. Därefter skedde en förskjutning, antalet nybörjare tenderade att ligga stabilt stilla, medan antalet studenter på fristående kurs minskade. Den temporära ökningen av fristående kurs som skedde 2007 till 2009 var tydligt relaterad till en kraftig ökning av antalet nybörjarstudenter 2006 till 2009.

De övergripande förskjutningarna i utbildningsutbudet kan förstås som resultat av flera olika processer och förändringar, såväl interna som externa för den högre utbildningen. Det framstår som tydligt att fristående kurs är relaterad till den ekonomiska konjunkturen och förhållanden på arbetsmarknaden. I tider av ekonomisk nedgång och ökande arbetslöshet, ökar antalet studenter på fristående kurs. Detta kan ses vid samtliga tre större ekonomiska kriser under den här studerade perioden: åren vid 1990-talets mitt, IT-kraschen 2001 och åren efter den globala finanskrisen 2008. Samtidigt finns tendenser som går bortom den ekonomiska konjunkturen.

En sådan intressant faktor att beakta är studiefinansieringen. Benägenheten att läsa fristående kurs eller program kan tänkas vara relaterat till möjligheterna att finansiera sina studier. Studiemedelssystemet reformerades 2001 och det blev då svårare att få förlängning utöver de 12 studiemedelsberättiga terminerna.²⁷ I diagrammet ovan är det uppenbart att 2001 utgör en brytpunkt. Fram till 2001 sammanföll de två programtyperna och fristående kurs med antalet nybörjare (det skedde till och med en större ökning av fristående kurs än av nybörjare). Efter 2001 minskade antalet studenter på alla utbildningstyper under ett antal år utan att antalet nybörjare gick ned. Detta innebär att det genomsnittliga antalet terminer studenterna återfanns i den högre utbildningen minskade. Intressant nog fortsatte dock efter några år fristående kurs att minska medan de övriga utbildningstyperna och framför allt de generella programmen ökade.

Diagram 2. Andelar studenter per utbildningstyp höstterminerna 1993–2016, helårsekvivalenter.

Programtypernas relativa förskjutningar över perioden framgår av Diagram 2 ovan. De fristående kurserna hade 1993 en andel på 30 procent och ökade fram till 1995 till 35 procent, då den högsta andelen under perioden nåddes. Därefter är det nästan bara nedför. Läsåret 1998 var andelen under 30 procent och 2011 var fristående kurs nere på 25 procent. Fem år senare, läsåret 2016, gick fristående kurs under 20 procent. Det är ett tapp med över 15 procentenheter på 20 år.

Samtidigt har de yrkesinriktade programmen, som utgjort den största kategorin sett till hela perioden, fluktuerat betydligt mindre i omfattning. Den högsta nivån hade de 1993, 52 procent, och de tappade

²⁷ Regeringens proposition, 1999/2000:10, *Ett reformerat studiestödssystem*, och Statens offentliga utredningar, *Sammanhållet studiestöd*, SOU 1996:90.

successivt fram till 2003 då de gått ned till ca 45 procent. Därefter låg det runt denna nivå fram till 2012. Under de sista fem åren fram till 2016 ökade de till 49 procent.

Den mest påtagliga ökningen över perioden svarade de generella programmen för. De utgjorde ungefär 17 procent 1993 och nådde 20 procent 1997, 25 procent 2008 och 30 procent 2015. Det är närmast en fördubbling av procentandelen på två decennier.

Att fristående kurs tappar på bekostnad av de andra programtyperna kan delvis förklaras utifrån de nya villkoren för studiefinansiering. Studenterna kan tänkas vara mindre benägna att ta den arbetsmarknadsmässiga risken som fristående kurs kan innebära och föredra mer "säkra" investeringar, vilket studier inom ramen för i ett program kan signalera. Dock ökar de generella programmen och inte yrkesprogrammen som kan ses som de allra säkraste utbildningarna med avseende på möjlighet att få ett jobb. Möjligen kan de generella programmets framgång förklaras av att de i jämförelse med de fristående kurserna framstår som mer säkra och att det inom vissa områden finns få yrkesprogram tillgängliga.

Det sker alltså efter 2001 en successiv förskjutning från fristående kurs mot program och framför allt mot generella program. Denna tendens blir mer accentuerad från 2010 och framåt. När det gäller de senare åren finns ytterligare en faktor att ta hänsyn till – den stora omställning av hela utbildningsstrukturen som anpassningen till Bologna 2007 innebar. Vi fick därmed en helt ny modell för den högre utbildningen. Högre utbildning kom att delas in i två nivåer, grundnivå och avancerad nivå.²⁸ Som en konsekvens av den tudelade strukturen fick alla yrkesprogram nu passas in i ett mer begränsat format än tidigare. Utbildningar som varit kortare än tre år uppgraderades till treåriga utbildningar. På motsvarande sätt blev fyraåriga och fyra och halvåriga utbildningar omgjorda till femåriga utbildningar. Detta fick effekten att studietiden i många program förlängdes. Det innebar också att utrymme för fristående kurs minskade för yrkesprogramstudenter.

Införandet av Bolognasystemet förde alltså med sig att vi fick en ny utbildningsnivå i Sverige, den avancerade nivån, och därmed började en ny typ av utbildningar att etablera sig, masterprogram. Dessa är vanligen kategoriserade som generella program. Detta har fört med sig att tidigare fristående kurser på D- och E-nivå nu kommit att ersättas av kurser inom masterprogram, vilket sannolikt förklarar en del av nedgången för fristående kurs och ökningen av generella program efter 2007.

Det också troligt att införandet av studieavgifter för studenter från så kallat tredje land (utanför EU/EES och Schweiz) läsåret 2011/12 påverkat fördelningen av studenter på de olika utbildningstyperna. I och med att studieavgifterna infördes sjönk antalet inkommande studenter från tredje land avsevärt (ett tapp med 80 procent från ett år till ett annat) och dessa studenter läser oftast generella program (särskilt internationella masterutbildningar). Det är alltså troligt att den relativa nedgången av fristående kurs hade varit än mer accentuerad om studieavgifterna inte införts.

Slutligen bör vi också återerindra oss STRUT-utredningens analys av utbildningsutbudets utveckling, där man konstaterar att lärosäten under många år nått sina takbelopp (därmed har det helt enkelt inte funnits något behov av att fylla på studenter på fristående kurs för att nå takbeloppen) samtidigt som statsmakterna satt genomströmning och prestation i förgrunden, vilket missgynnat satsningar på fristående kurs, som har klart lägre prestationsgrad.

Sammantaget går det att identifiera en rad olika faktorer som påverkar utbildningsutbudets utformning. Uppenbarligen har externa faktorer som ekonomiska kriser direkt effekt på hur kursutbudet används, fler läser vid högskolan i tider av kris och hög arbetslöshet och då är framför allt fristående kurser ett viktigt alternativ för många. Andra faktorer rör sig på en nationell politiskt betingad nivå. Här kan studiemedelssystemet ses som en väsentlig komponent. Efter det att villkoren för studiemedel stramades upp 2001 har fristående kurs fått större problem att stå sig i konkurrensen. En annan nationell faktor är statens styrning via utbildningsplatser och takbelopp. Såväl lärosäten som studenter verkar prioritera program och om den ekonomiska ramen för verksamheten inte ökar och till och med minskas får lätt de fristående kurserna stryka på foten. Läggs därtill en viljeriktning från statsmakterna mot ökad genomströmning och produktivitet är det begripligt att programmen stärker sin ställning ytterligare. Ytterligare en nationell faktor är övergången till Bolognasystemet 2007, vilket stärkte de generella programmets ställning genom etableringen av mastersprogrammen. Införandet av studieavgifterna 2011

²⁸ Förvisso hade det sedan tidigare funnits två nivåer av examen, kandidat- och magisternivå, men dessa byggde inte vidare på varandra utan svarade snarare mot olika omfattning av studierna. Med de två nivåerna skapades en struktur där man först går en utbildning på grundnivå och därefter, om man vill, lägger till en utbildning på avancerad nivå.

fick dock till effekt att en viktig grupp studenter som läser generell utbildning, företrädesvis internationella masterutbildningar, minskade kraftigt efter 2011.

Till detta ska läggas efterfrågesidan, hur studenterna ser på utbildning och vad de prioriterar och värderar. De facto har studenterna i allt större omfattning satsat på programstudier. Det finns en del indikationer på att denna förändring motsvaras av en attitydförändring, där programmen blivit det som primärt efterfrågas av dagens studenter. Denna fråga återkommer vi till i vår tredje rapport.

Olika typer av lärosäten – skilda profiler men likartad utveckling

När vi analyserar utbildningsutbudet efter fem typer av lärosäten framträder tydliga profiler med avseende på fristående kurs (Diagram 3). Läsåret 1993 utgjorde fristående kurs över 35 procent av utbudet på universiteten, strax över 25 procent på högskolorna, och ca 10 procent på fackhögskolorna. Den relativa nedgången över tid var vidare jämnt fördelad över olika typer av lärosäten, med undantag för fackhögskolorna, där andelen poäng registrerade på fristående kurser var omkring 10 procent både i början och slutet av perioden. Det finns förvisso mindre variationer i de enskilda lärosätetypernas kurvor, men andelarna sjunker stadigt under perioden 2003–2016 och lärosätena blir allt mer lika på en punkt, de fristående kurserna spelar en allt mindre roll över hela linjen och skillnaderna mellan lärosätena har successivt blivit mindre.

Diagram 3. Andel helårsstudenter registrerade på fristående kurser vid fyra typer av lärosäten höstterminerna 1993–2016.

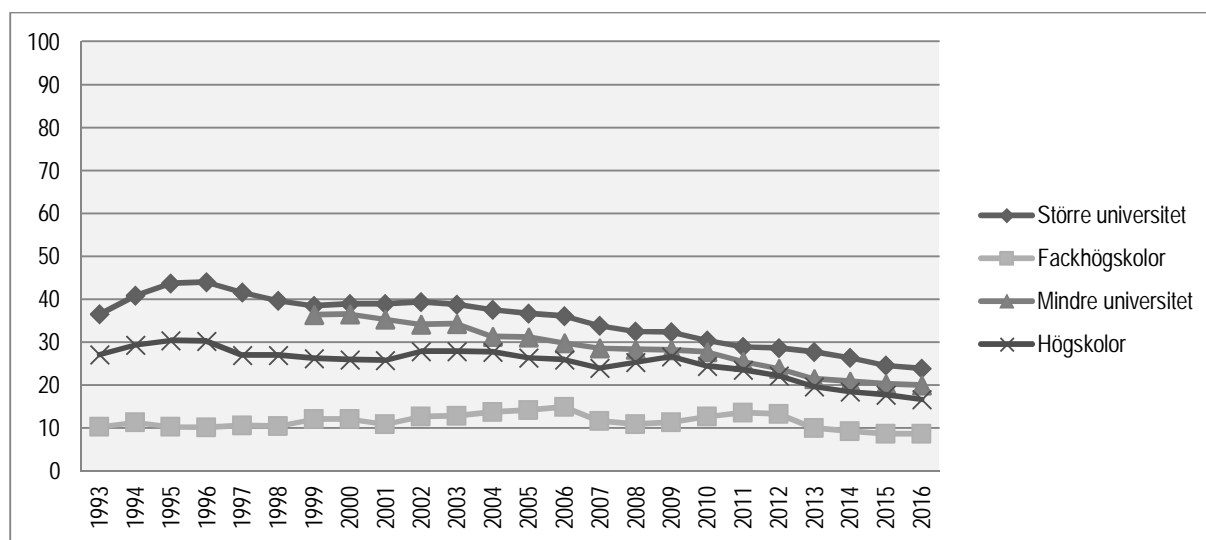

Diagram 4. Andel helårsstudenter registrerade på yrkesinriktade program vid fyra typer av lärosäten höstterminerna 1993–2016.

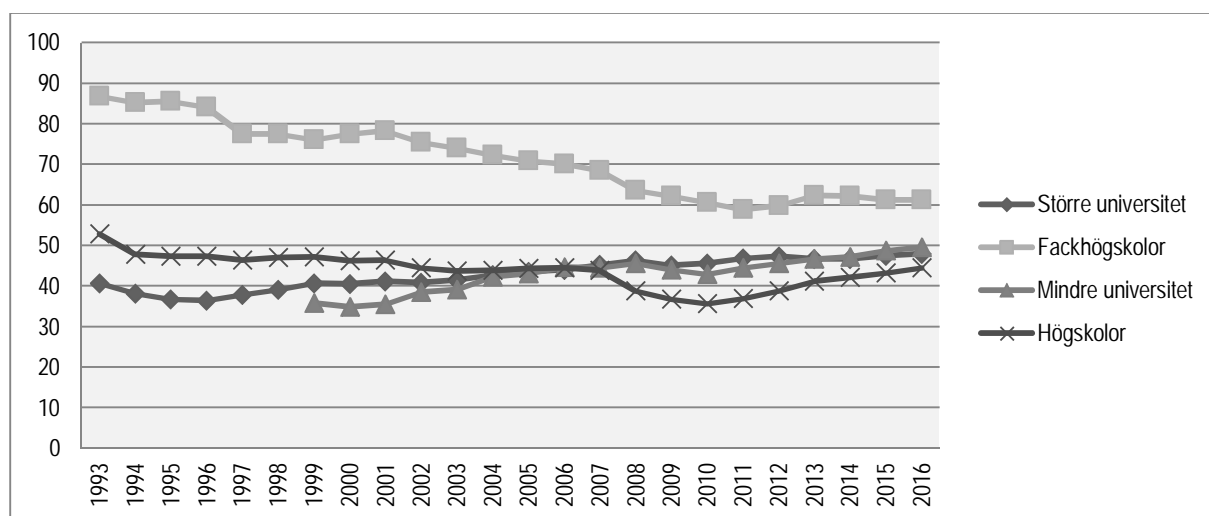
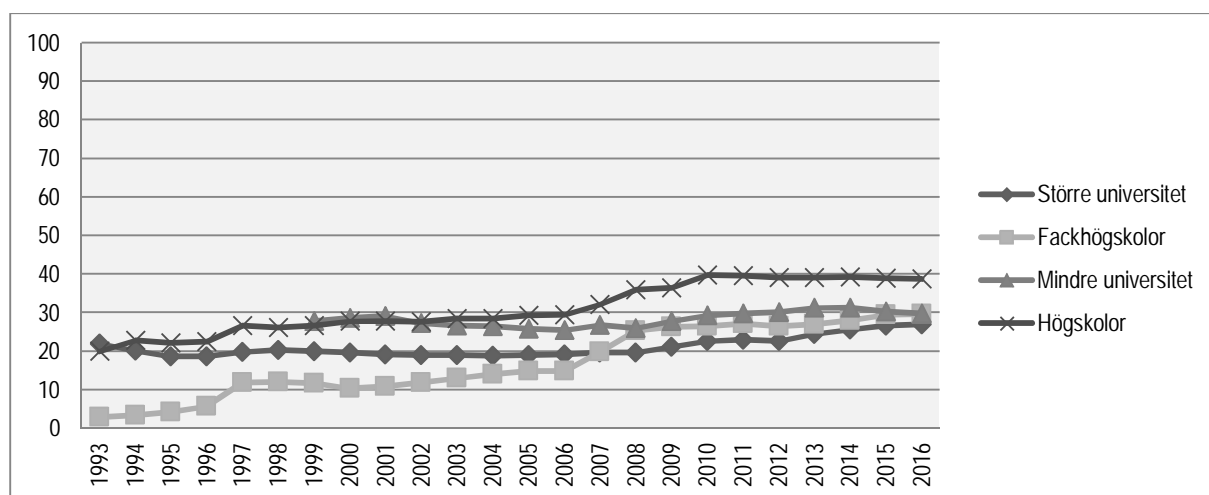

Diagram 5. Andel helårsstudenter registrerade på generella program vid fyra typer av lärosäten höstterminerna 1993–2016.

Utbildningstyper och ämnesområden 1993–2016

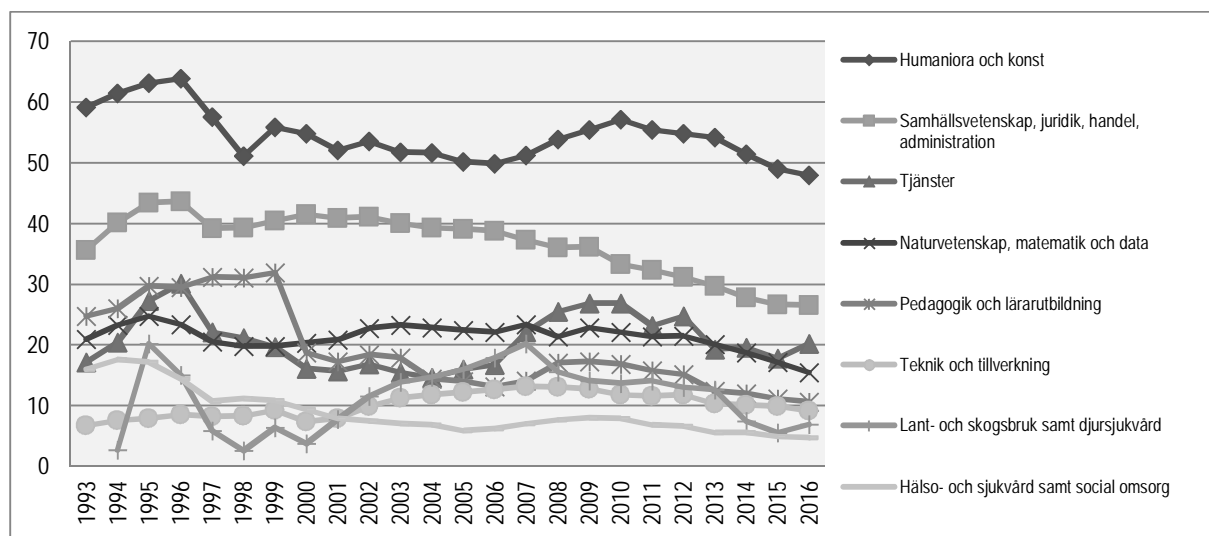
Humaniora och konst är det ämnesområde där registreringar på fristående kurs utgör den klart största andelen av det totala antalet registrerade kurspoäng 1993–2016. I början av perioden utgjorde fristående kurs drygt 60 procent av alla registrerade poäng inom humaniora och konst, medan motsvarande andel var omkring 50 procent i slutet av perioden. Det är en påtaglig minskning, som dock inte påverkat humaniora och konsts ställning som det område där fristående kurser utgör den i särklass största utbildningstypen. Från Utredningen om högskolans utbildningsutbud vet vi dessutom att de flesta fristående kurserna – hela 41 procent av alla fristående kurser år 2013 – återfanns i just området humaniora och konst.²⁹

Samhällsvetenskap, juridik, handel och administration var, enligt det mått som används här, det område som var näst störst under i stort sett hela perioden. Minskningen i andelen registrerade poäng på fristående kurs under perioden 1993–2016 har varit påtaglig även inom detta område. Området tjänster har pendlat

²⁹ Högre utbildning under tjugo år. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud, SOU 2015:70, p. 167.

kraftigt över tid, medan naturvetenskap, matematik och data har varit förhållandevis stabilt i fråga om hur stor andel av heltidsstudenterna som varit registrerade på fristående kurser.

Diagram 6. Andel som läste fristående kurser inom respektive ämnesområde höstterminerna 1993–2016. Andel av totalt registrerade poäng. Sorterade efter storleksordning 2016.

Vilka utbildningstyper tar över när fristående kurs befinner sig på reträtt? Inom humaniora och konst är det de generella programmen som ökat sin andel, framför allt från 2008 och framåt (Diagram 7). Samtidigt har yrkesprogrammets andel minskat från omkring 2007 och framåt. Inom samhällsvetenskap, juridik, handel och administration har de generella programmens andel dock varit stabilare över tid, medan det istället är yrkesprogrammets andel som ökat från omkring 2005 och framåt (Diagram 8). Pedagogik och lärutbildning är ett område där de yrkesinriktade programmen är klart dominerande under hela perioden, men särskilt från omkring 2000 och framåt (Diagram 9).

Diagram 7. Relativ fördelning av registrerade kurspoäng bland fyra utbildningstyper inom humaniora och konst 1993–2016, nationell nivå.

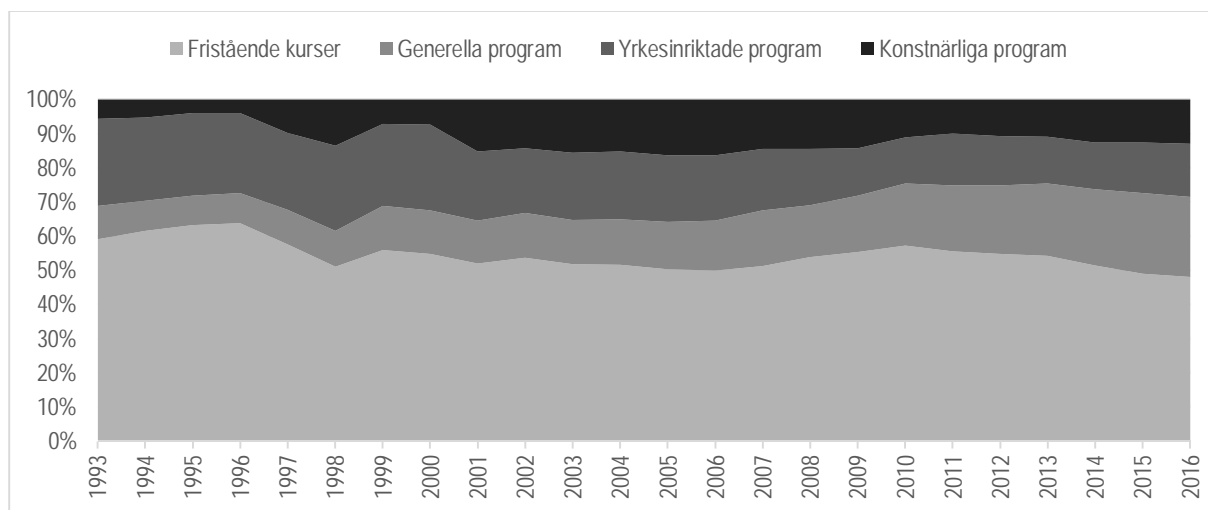

Diagram 8. Relativ fördelning av registrerade kurspoäng bland fyra utbildningstyper inom samhällsvetenskap, juridik, handel, administration 1993–2016, nationell nivå.

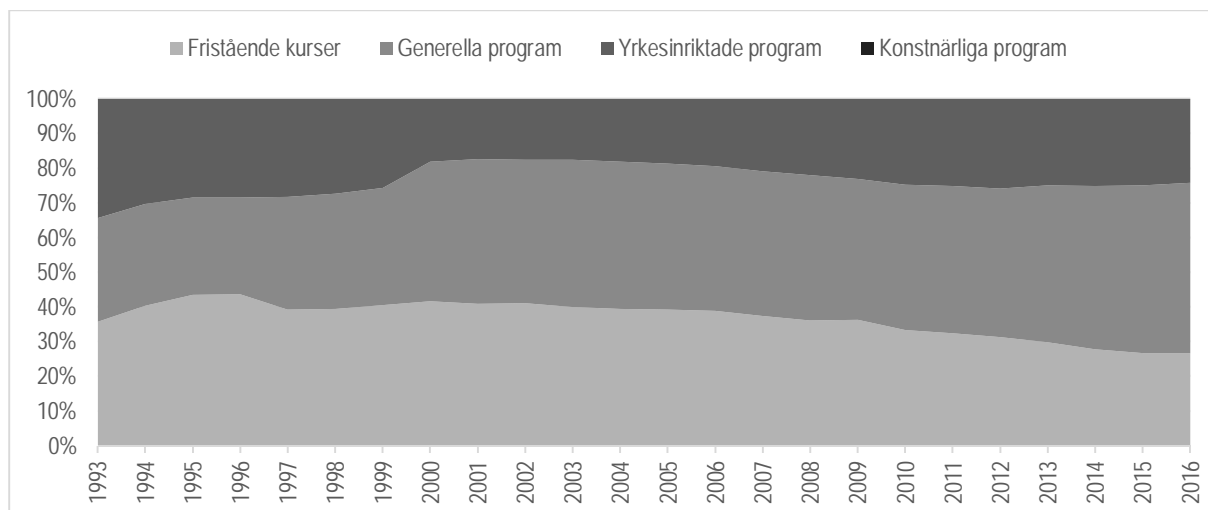
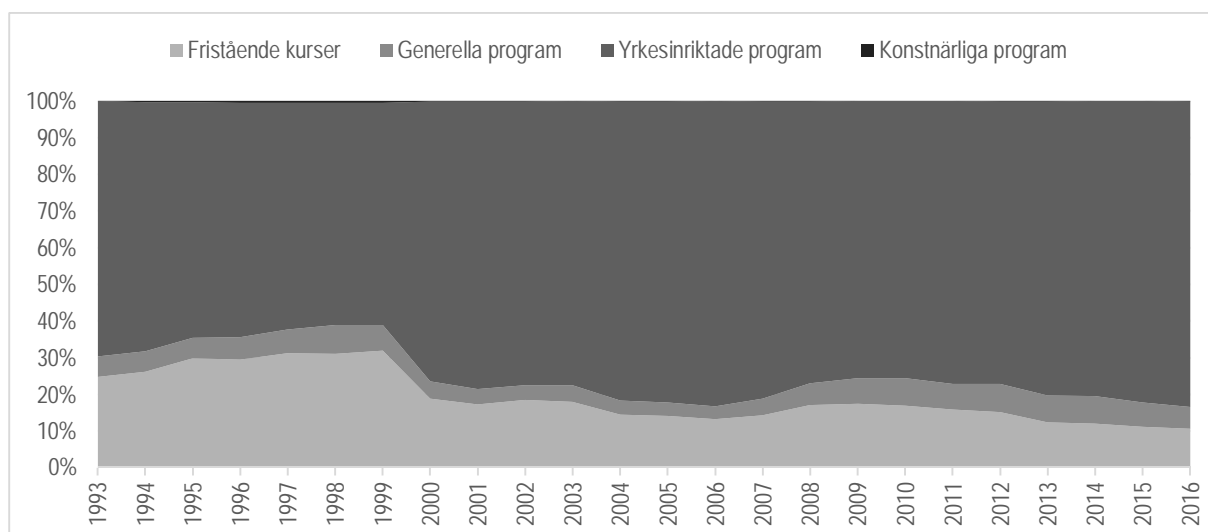

Diagram 9. Relativ fördelning av registrerade kurspoäng bland fyra utbildningstyper inom pedagogik och lärarutbildning 1993–2016, nationell nivå.

Vi dröjer oss kvar vid andelen registrerade kurspoäng inom fristående kurser och delar upp denna på olika typer av lärosäten. Det är framför allt inom humaniora och konst som de större universiteten särskiljer sig gentemot andra typer av lärosäten – högskolor, mindre universitet, fakhögskolor – med en klart större andel registrerade poäng inom fristående kurser (Diagram 10). Detta gäller i synnerhet för perioden fram till omkring 2010, det vill säga ett par år efter Bologna-reformen. Mellan 1993–2009 pendlade denna andel mellan 65 och 75 procent vid de större universiteten. I slutet av perioden var dock andelen nere på strax under 60 procent. Detta var fortfarande en större andel än vid högskolor och fakhögskolor, men en aning mindre än vid de mindre universiteten.

De större universiteten skiljer inte ut sig på samma sätt när det gäller fristående kurser inom samhällsvetenskap, juridik, handel och administration (Diagram 11). Höstterminen 1993 hade fakhögskolorna till och med en större andel registrerade poäng på fristående kurser inom detta område än de större universiteten.

Diagram 10. Andel poäng inom humaniora och konst registrerade som fristående kurser vid fyra typer av lärosäten 1993–2016.

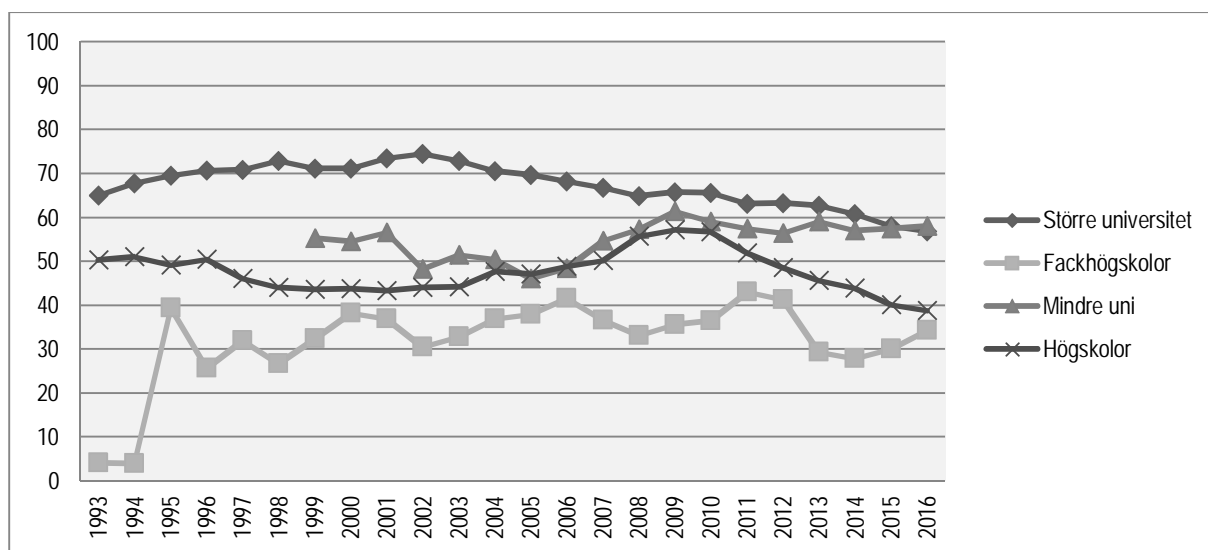

Diagram 11. Andel poäng inom samhällsvetenskap, juridik, handel, administration registrerade som fristående kurser vid fyra typer av lärosäten 1993–2016.

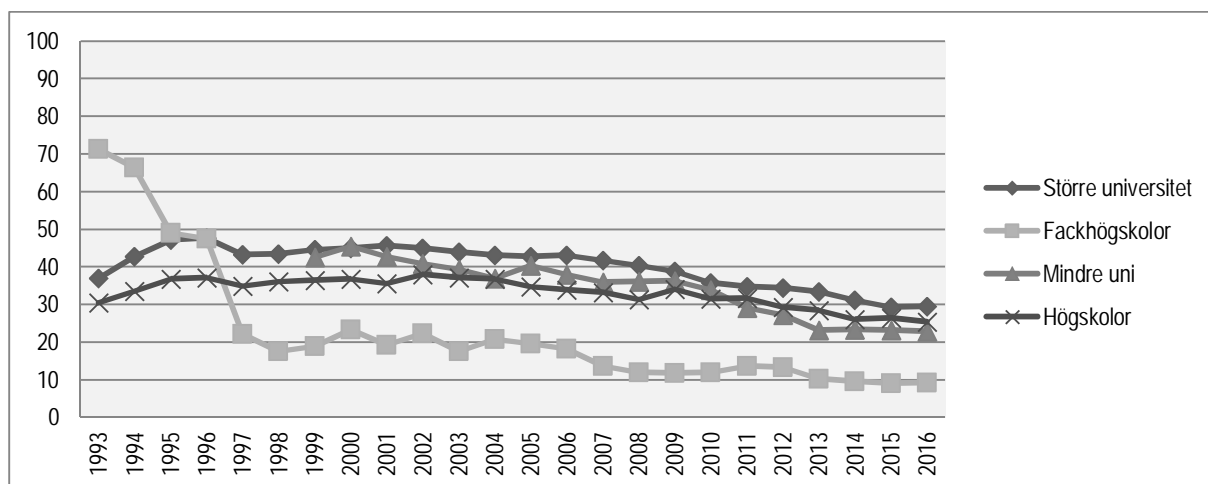
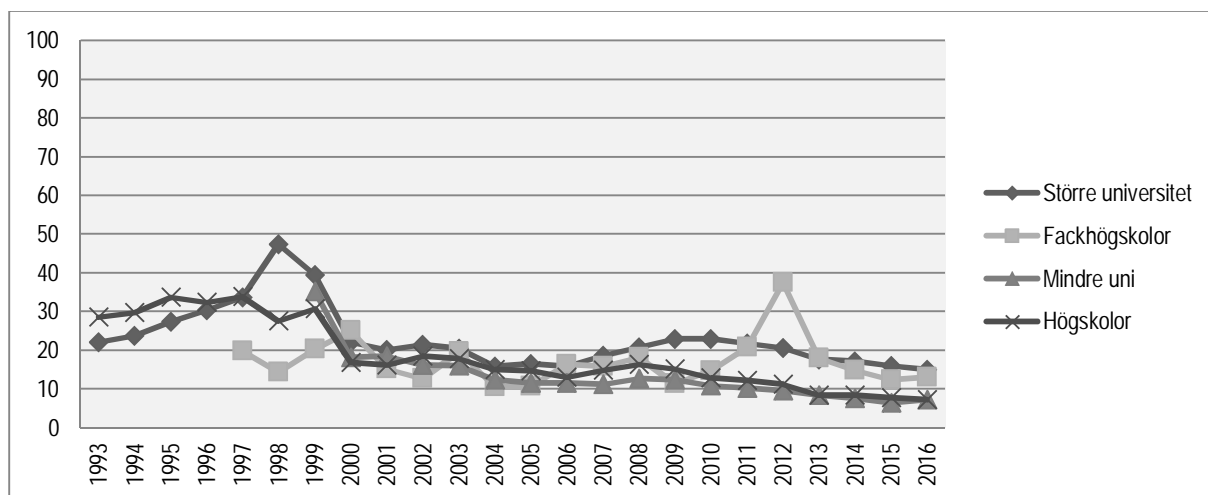

Diagram 12. Andel poäng inom pedagogik och lärarutbildning registrerade som fristående kurser vid fyra typer av lärosäten 1993–2016.

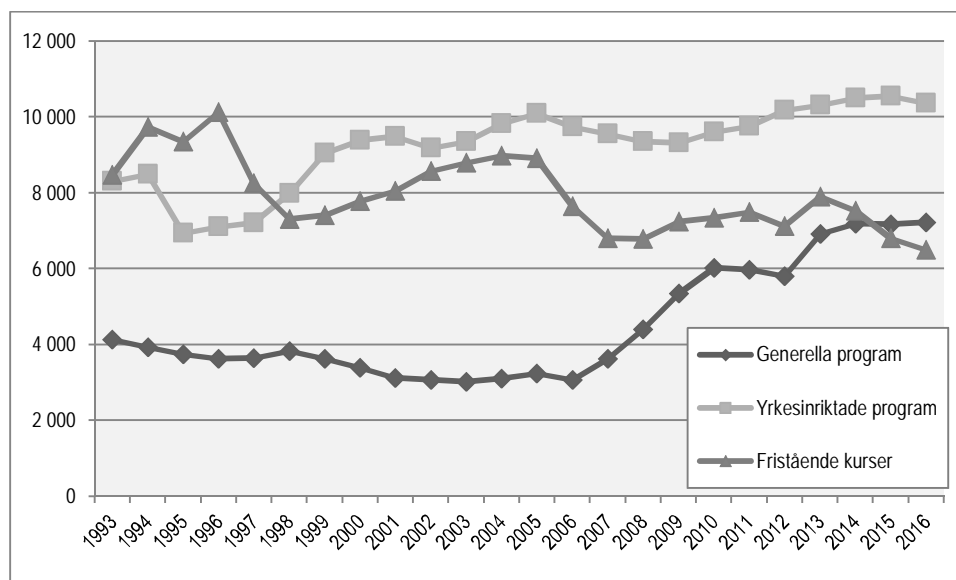
Utbildningstypernas omfattning vid Uppsala universitet

Övergripande mönster

Utvecklingen av de olika utbildningstypernas omfattning vid Uppsala universitet återspeglar de mönster som framträder på nationell nivå. Detta är inte alls förvånande med tanke på universitetets storlek. Samtidigt finns vissa särdrag.

Kurvornas riktningar under åren 2005–2010 är särskilt intressanta eftersom denna period spänner över Bologna-modellens införande. Som nämndes i rapportens inledning har det skett en markant tillbakagång av fristående kurs på grundnivå mätt i antal kurser *efter* införandet av Bologna-modellen för examina 2007, medan den avancerade nivån ökade kraftigt jämfört med före Bologna-systemets införande och därefter legat på en stabil nivå.³⁰ Nedgången i antal helårsstudenter på fristående kurs skedde emellertid 2005–2007, det vill säga *före* införandet av Bologna-modellen, för att därefter plana ut och stabiliseras. Det som skedde var att registreringarna inom de generella programmen, mätt som helårsstudenter, ökade i omfattning från 2007–2010. Dessförinnan hade registreringarna inom dessa program legat på en förhållandevis stadig nivå, åtminstone i jämförelse med de yrkesinriktade programmen och de fristående kurserna. Den uppgång för både fristående kurs och generella program som inträffade 2013 var betingad av att Högskolan på Gotland då införlivades i Uppsala universitet.

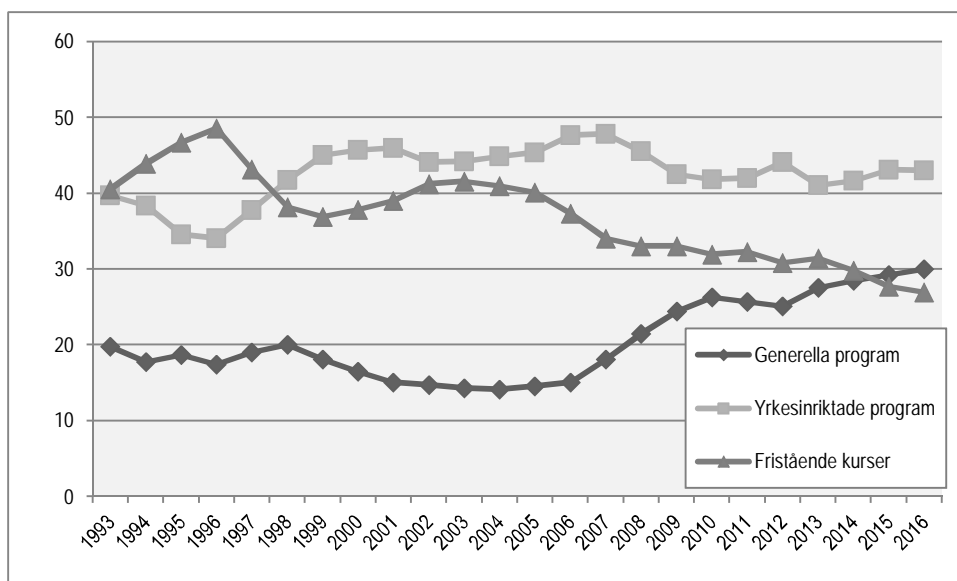
Diagram 13. Antal studenter per utbildningstyp vid Uppsala universitet höstterminerna 1993–2016, helterminsekvivalenter.

Utvecklingen i relativa tal ser något annorlunda ut eftersom antalet studenter ökade över perioden (Diagram 14). Detta fick som konsekvens att ett stabilt antal studenter på fristående kurs innebar en relativ nedgång av fristående kurs, från runt 40 procent år 2005 till under 30 procent i slutet av perioden. Samtidigt fördubblades andelen som läste på generella program över samma period, från 15 procent till 30 procent.

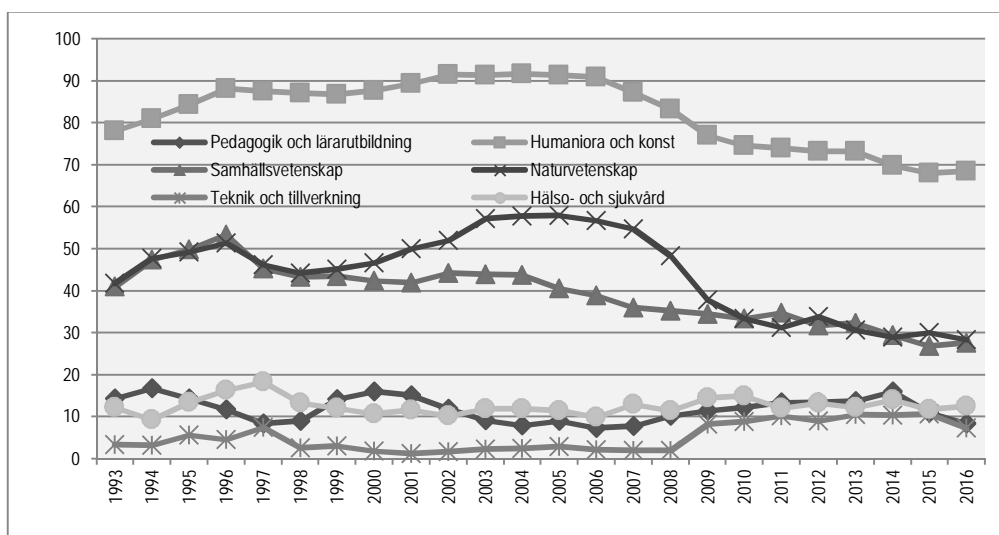
³⁰ Högre utbildning under tjugo år. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud, SOU 2015:70, pp. 171f.

Diagram 14. Andel studenter per utbildningstyp vid Uppsala universitet höstterminerna 1993–2016, helårsekvivalenter.

Användningen av fristående kurs inom olika ämnesområden vid Uppsala universitet var en återspeglning av mönster som framträdde på en nationell nivå, men med generellt sett högre nivåer för fristående kurs. Humaniora och konst dominerade under hela perioden och låg på nivåer mellan 70 och 90 procent, vilket innebar en 10–15 procentenheters högre nivåer än för större universitet i stort. Trenden var en snabb ökning från 80 procent till 90 procent vid 1990-talets mitt, därefter en stabilisering på denna nivå fram till 2005, då andelen successivt började sjunka ned till 70 procent i slutet av perioden. Naturvetenskap hade tillsammans med Samhällsvetenskap, juridik, handel och administration de näst högsta andelarna över perioden. Naturvetenskap låg dock tydlig över samhällsvetenskap vid 2000-talets mitt, men tappet var å andra sidan större och därefter låg ämnesområdena nära varandra och sjönk sakta ned mot 30 procent vid periodens slut. Övriga områden hade andelar under 20 procent och dessa var förhållandevis stabila.

Diagram 15. Andel som läste fristående kurser inom respektive ämnesområde höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Andel av totalt registrerade poäng.

Andelen registrerade poäng varierar inte bara mellan ämnesområden och över tid. Som kommer att framgå av efterföljande avsnitt finns det även variationer mellan olika ämnesinriktningar inom respektive ämnesområde.

Utbildningstyper vid fakulteter inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap

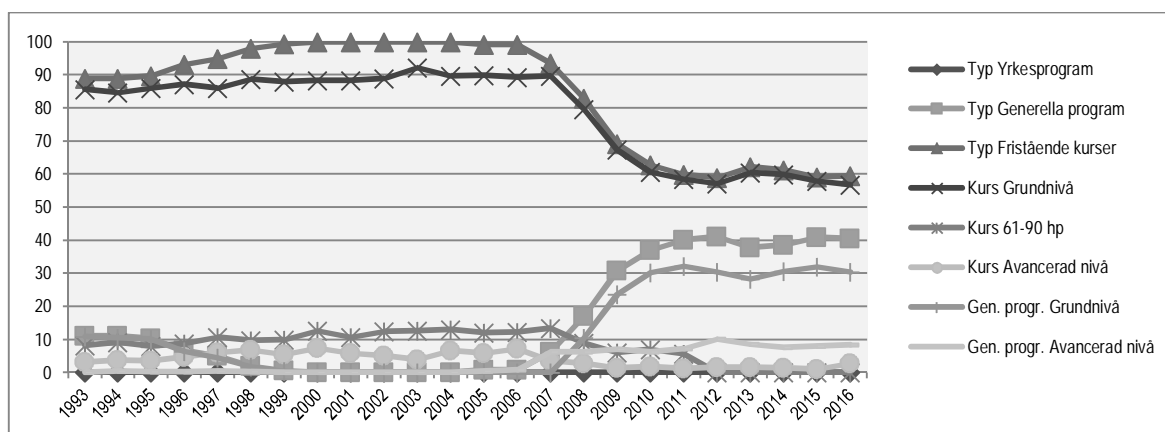
I följande avsnitt redovisar vi fördelningen av studenter på utbildningstyper vid fakulteterna inom humanistiska och samhällsvetenskapliga området. För de tre av dem (den historie-filosofiska, den språkvetenskapliga och den samhällsvetenskapliga) analyserar vi även större ämnen och utbildningar.

Historie-filosofiska utbildningar

De historie-filosofiska utbildningarna var fram till och med Bolognamodellens införande 2007 nästan uteslutande orienterade mot fristående kurs (Diagram 16). För perioden 1998 till 2006 var dominansen total. I och med Bolognamodellens införande skedde en snabb expansion av generella program som ökade till 40 procent på fem år, vilket innebar ett tapp för fristående kurs ned till 60 procent. Därefter har kurvorna legat förhållandevis stilla på dessa nivåer. Anmärkningsvärt är att det inte finns ett enda yrkesprogram bland de historie-filosofiska ämnena. Det bör tilläggas att lärarutbildningen ger omfattande uppdrag till dessa ämnen, men studenterna tillgodoräknas lärarutbildningen och syns inte i statistiken, såsom vi här redovisat den.

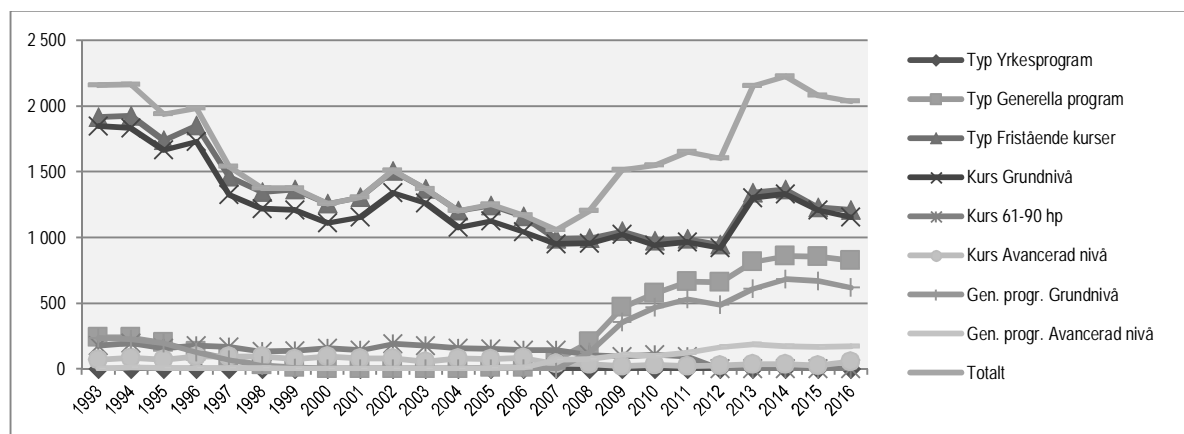
Det går även att utläsa ur diagrammet att såväl för fristående kurs som för generella program var grundnivån den mest frekventa. Den skillnad som kan iakttas var att fram till och med 2007 läste mellan 5 och 10 procent av studenterna på fristående kurserna på avancerad nivå, medan efter Bologna återfanns avancerad nivå framför allt inom de generella programmen. På grundnivå läste nästa samtliga på fristående kurs.

Diagram 16. Andel som läste fristående kurser, generella program och yrkesprogram samt nivå efter utbildningstyp inom historie-filosofiska ämnen höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

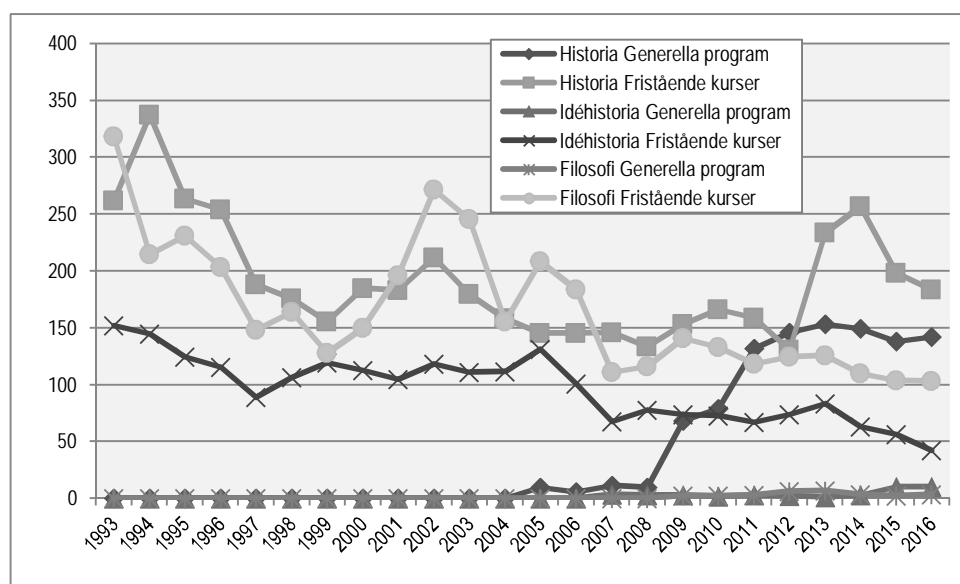
Vad de relativa talen inte visar är den stora nedgången av volym inom det historie-filosofiska området under stora delar av perioden (Diagram 17), från 2 200 helterminsekvivalenter 1993 till drygt 1 200 sju år senare, 2000. Vid införandet av Bolognamodellen, 2007, nåddes botten med dryga 1 000 helterminsekvivalenter, och antalet fördubblas därefter på sex år, fram till 2013. Det framstår som etablerandet av ett generellt programutbud har hejdat fallet och vänt trenden. Den totala uppgången byggde på att fristående kurs inte fortsatte tappa så drastiskt och till och med ökat efter 2012 samt att de generella programmen ökade påtagligt. Uppgången efter 2013 förklaras till stor del av att Högskolan i Gotland blev del av Uppsala universitet 2013 och att mycket av det tillkommande utbildningsutbudet låg inom den historie-filosofiska fakultetens hägn.

Diagram 17. Antal som läser fristående kurser, generella program och yrkesprogram samt nivå efter utbildningstyp inom historie-filosofiska ämnen höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Helterminsekvivalenter.

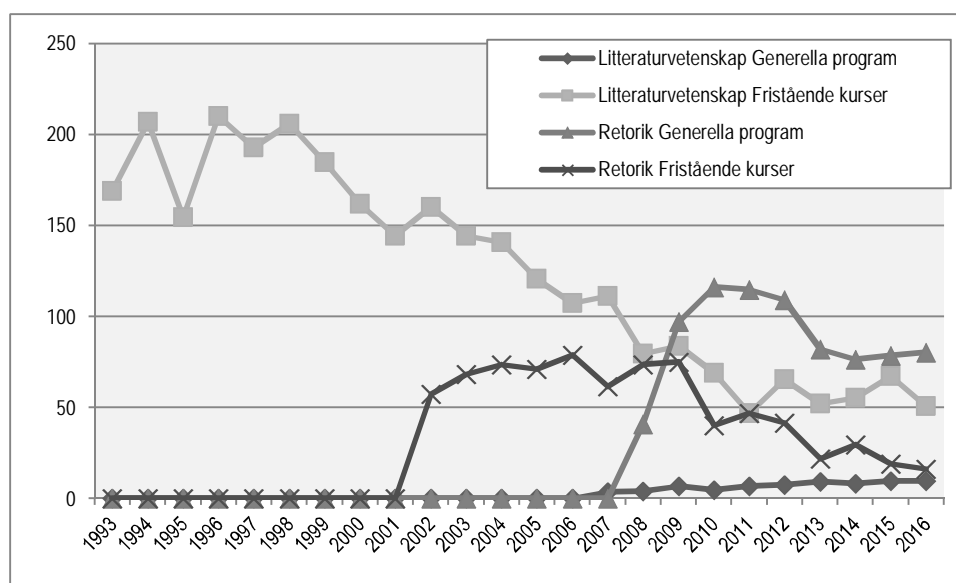
För historia, idéhistoria och filosofi är det påtagligt att fristående kurs tappat mark. Inom samtliga tre ämnen var det en generell nedgång över perioden. Idéhistoria tappade från 150 till 50 studenter och filosofi från 300 till 100. Historia gick ner från 350 till under 150 år 2011. Det som avviker var att antalet gick upp i historia 2012 och 2013, vilket förklaras av tillskott av utbildningsplatser från Högskolan på Gotland, men från 2014 var trenden nedåtgående. För historia kompenseras bortfallet delvis av de generella programmen, vilket inte är fallet med de andra ämnena.

Diagram 18. Antal som läser fristående kurser inom historia, idéhistoria och filosofi höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Andel av totalt registrerade poäng.

Litteraturvetenskap var sett till registreringarna inom olika typer av utbildningar ett något atypiskt historie-filosofiskt ämne. Förvisso dominerade de fristående kurserna fullständigt fram till och med 2008, men de generella programmen förmådde därefter inte kompensera för bortfallet av fristående kursplatser. I detta avseende var det nyttillkomna ämnet retorik, mer representativt för området. Här växades studenter inom fristående kurs i och med Bologna över till studenter inom generella program som från 2009 blev mer flertaliga än de fristående kursstudenterna. Litteraturvetenskapen kunde inte som historia räkna hem något större studentunderlag från Högskolan på Gotland.

Diagram 19. Antal som läser fristående kurser inom litteraturvetenskap och retorik höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Andel av totalt registrerade poäng.

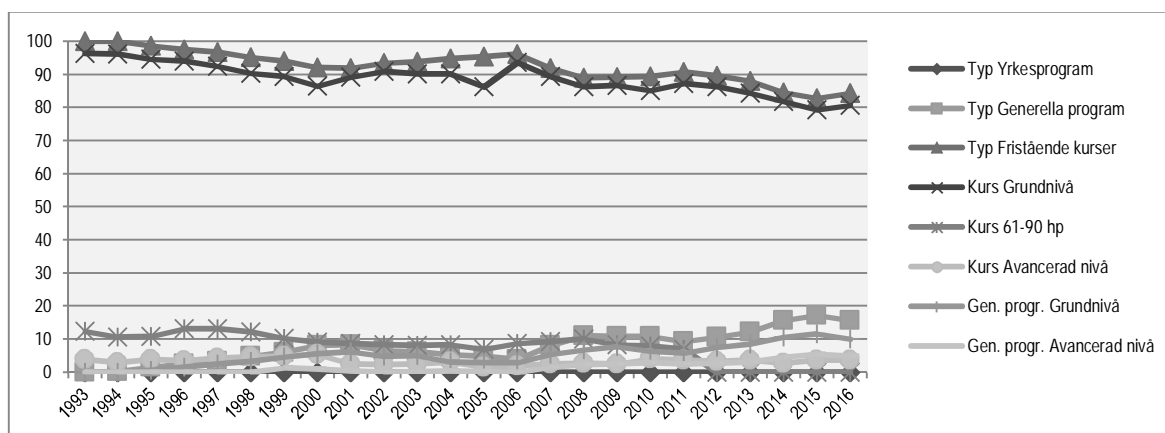

Språkvetenskap

De språkvetenskapliga ämnena hade som de historievetenskapliga en markant dominans av fristående kurs (Diagram 20). Skillnaden ligger främst i att de språkvetenskapliga ämnena inte påverkades av införandet av Bologna 2007. Det går att se en viss nedgång för fristående kurs från 2006 till 2008, men den sker från en mycket hög nivå, 94 procent, ned till 86 procent. De generella programmen ökar med motsvarande andel, från 4 procent till 11 procent. Det skedde en ytterligare ökning av generella program från 2013 till 2015, men andelen nådde inte över 20 procent. Som för de historie-filosofiska ämnena saknade de språkvetenskapliga ämnena yrkesprogram, men på motsvarande sätt utgjorde lärarprogrammet ett centralt yrkesprogram, som dock inte framträder i statistiken som den här redovisas.

Nivåmässigt var tendensen likartad med historie-filosofiska ämnen, fristående kurs var markant förknippat med grundnivå och det var inom de generella programmen som den avancerade nivån fick ett visst genomslag, där den svarade för ungefär en tredjedel av volymen.

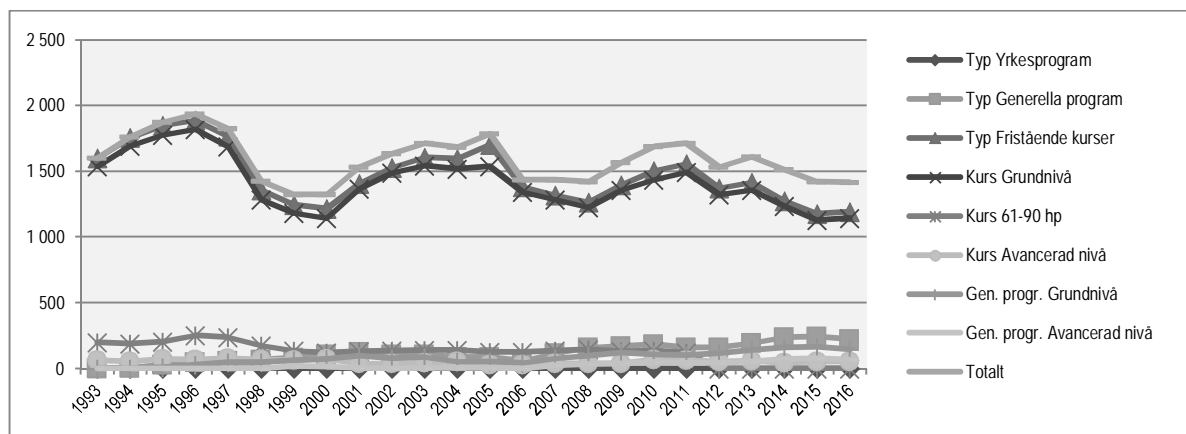
Diagram 20. Andel som läste fristående kurser, generella program och yrkesprogram samt nivå efter utbildningstyp inom språkvetenskapliga ämnen höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

De språkvetenskapliga ämnena uppvisar en konjunktur som skiljde sig en del från de historie-filosofiska ämnena (Diagram 21). Skillnaden ligger främst i att nedgången initialt inte var lika påfallande (och det sker även en uppgång mellan 2000 och 2005) och att trenden inte vände uppåt efter införandet av

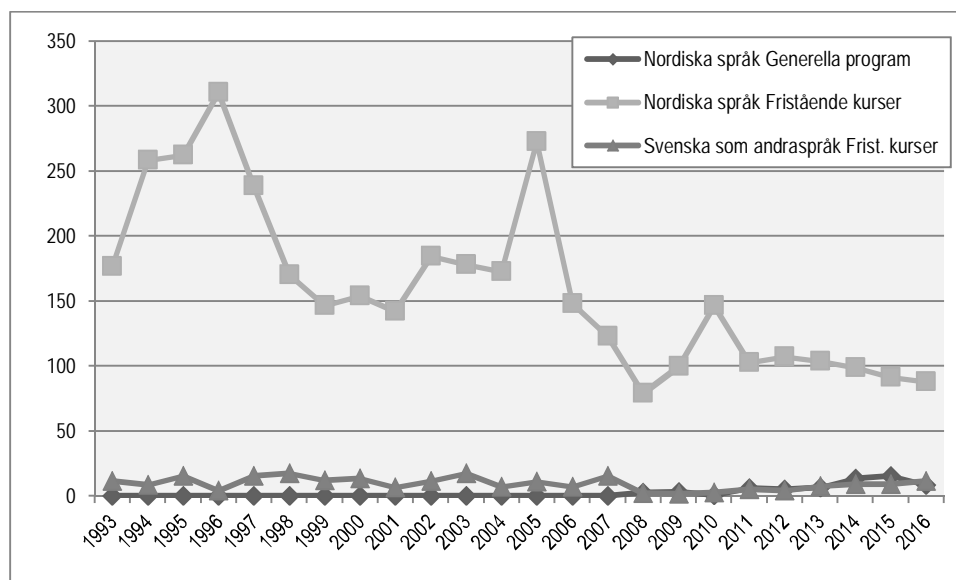
Bolognamodellen 2007, utan tendensen var svagt fallande med vissa uppgångar. En viss ökning kan iaktas direkt efter 2007 fram till 2010, men därefter går kurvan nedåt.

Diagram 21. Antal som läser fristående kurser, generella program och yrkesprogram samt nivå efter utbildningstyp inom språkvetenskapliga ämnen höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Helterminekvivalenter.

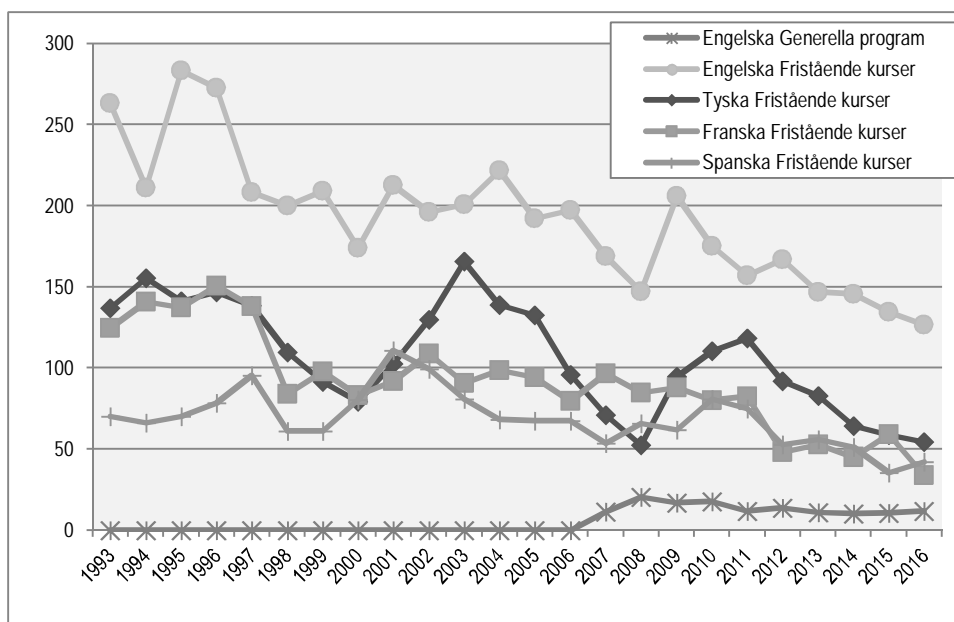
Från den allmänna bilden ska några specifika språkutbildningar analyseras utifrån antalet studenter. Fristående kurs har utgjort ett stort och dominerande inslag bland registreringarna inom nordiska språk och svenska som andraspråk (Diagram 22). Ämnena följer den allmänna trenden inom det språkvetenskapliga området det har varit en tydlig nedgång i antalet registrerade på fristående kurs, vilket inte kompenseras av en uppgång av generella program.

Diagram 22. Andel som läste fristående kurser inom svenska och nordiska språk höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

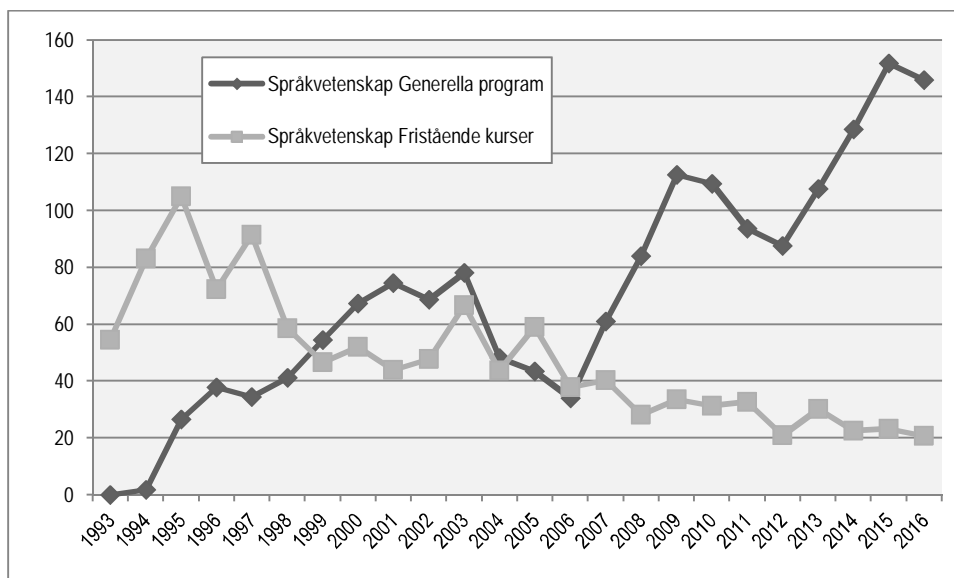
Bland de större främmande språken minskade antalet studenter på fristående kurser över tid (Diagram 23). Engelska, som var det största språket, tappade från över 250 till under 150 under perioden. Franska och tyska reducerades från runt 150 till 50-talet. Spanskan ökade först något, från 70 till över 100 runt år 2000, för att sedan gå ned under 50. Dessa fall kompenseras inte av utbyggnad av generella program. Endast engelska hade ett sådant, som introduceras i samband med Bolognamodellens införande, men programmet lockade inte mer än ett dussintal studenter.

Diagram 23. Andel som läste fristående kurser inom fyra större främmande språk höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

Språkvetenskap utgör ett intressant undantag inom det språkliga ämnesområdet (Diagram 24). Förvisso gick även här antalet studenter som läste fristående kurs ned, från 100 till ca 20, men i detta fall kompenseras nedgången av en stark uppgång av generella program, som ökade från 0 till 150 studenter. Denna kategori rymmer både Språkvetarprogrammet och Språkteknologiprogrammet, som båda kan omfatta kurser i specifika språk.

Diagram 24. Andel som läste fristående kurser inom språkvetenskap höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

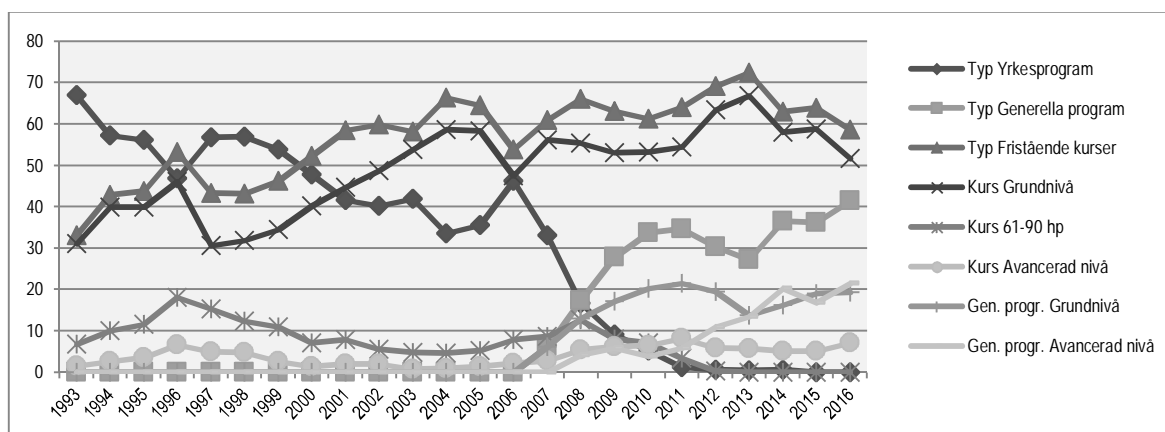

Religionsvetenskap

Det religionsvetenskapliga området utmärker sig gentemot de övriga områden som studeras här genom att andelen studenter registrerade på fristående kurser ökade över perioden och knappt påverkades av Bologna-reformen (Diagram 25). Utvecklingen karakteriserades av en successiv ökning från 33 procent

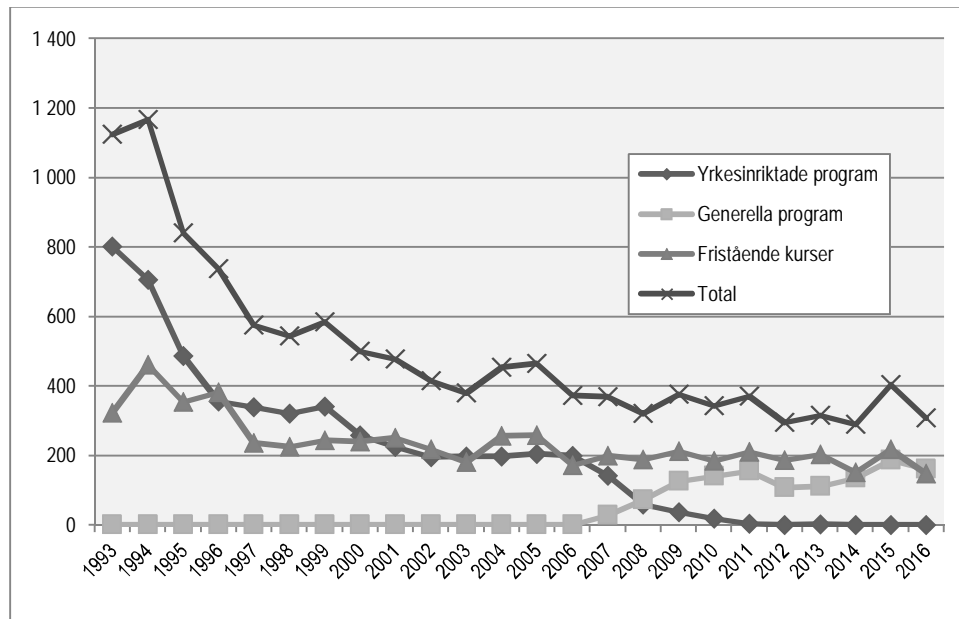
hösten 1993 till 66 procent hösten 2004 och därefter upp till 72 procent, 2016. Det har dock skett en viss nedgång därefter till 2016 (58 procent). En väsentlig förskjutning har skett bland programmen som gått från yrkesinriktade program, som dominerande helt fram till 2006, till generella program, som vuxit fram i och med Bologna och tagit över relativt sett från 2008 och som blivit allena rådande bland programmen. Nivåmässigt utgör teologi inget undantag från andra områden, fristående kurs var tätt sammankopplat med grundnivå och först med de generella programmen fick den avancerade nivå någon betydelse och har kommit att utgöra ungefär hälften av utbildningsvolymen inom kategorin.

Diagram 25. Andel som läste fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom religionsvetenskap höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

Det religionsvetenskapliga området beskriver ett omfattande initialt tapp i utbildningsvolym (Diagram 26). Från 1994 till 1998 halverades det totala antalet studenter (från 1 200 till 600 helterminsekvivalenter). Därefter sjönk antalet studenter successivt ned till 400 vid periodens slut. Tillbakagången i början av perioden svarade framför allt yrkesprogrammen för. Som konstaterats innebar Bologna ett skifte från yrkesprogram till generella program, och de tidigare fasades relativt snabbt ut efter 2007. Samtidigt låg de fristående kurserna väldigt stabilt på 300 till 400 helterminsekvivalenter över i stort sett hela perioden från 1995 och framåt.

Diagram 26. Antal som läser fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom religionsvetenskap höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Helterminekvivalenter.

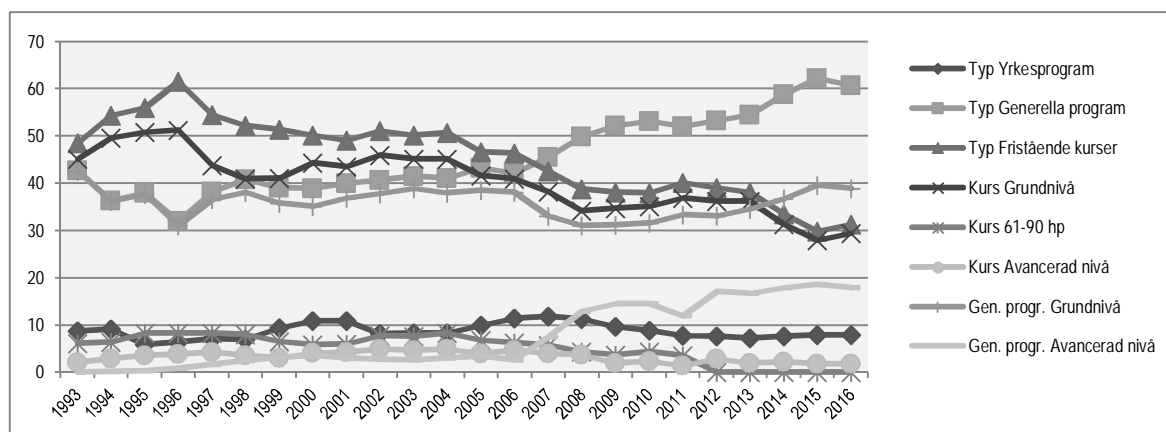

Samhällsvetenskap

Även för de samhällsvetenskapliga ämnena utgör Bolognamodellens implementering en vattendelare (Diagram 27). De fristående kurserna tappade tydligt andelar efter 2007 (från 46 procent 2006 till 30 procent 2015) samtidigt som de generella programmen ökade (42 till 62 procent för samma år). Det som särskiljer det samhällsvetenskapliga området är att de generella programutbildningarna varit viktiga över hela perioden; trenden var uppåtgående redan från 1996 och framåt och de fick bara en extra skjuts efter Bologna. Karakteristiskt är också att yrkesprogrammen varit marginella, runt 10 procent för hela perioden och lätt avtagande efter Bologna. Återigen skulle lärarutbildningarna kunnat räknas in, men de har dock inte samma relativa vikt som inom den historie-filosofiska fakulteten och den språkvetenskapliga fakulteten.

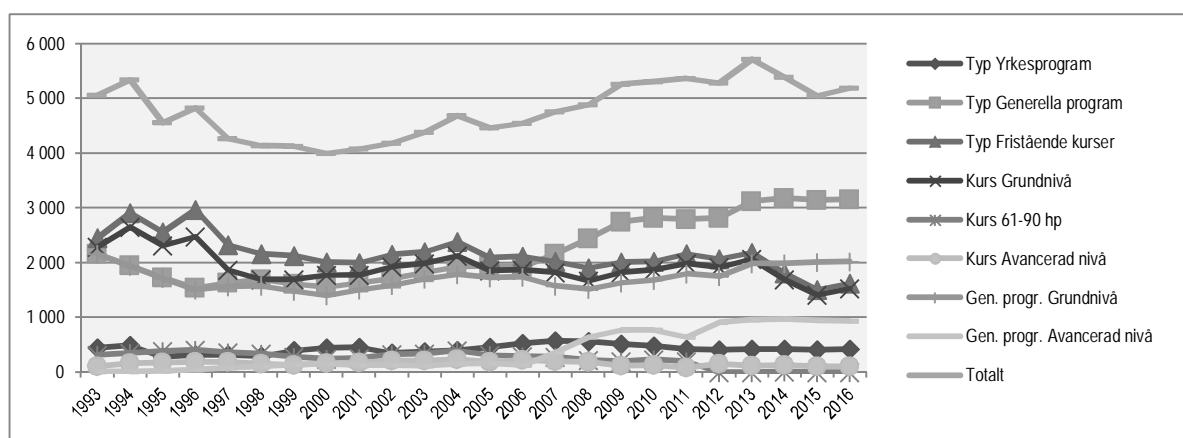
Fristående kurs var som för andra områden synonymt med grundnivå. Det var först i och med Bolognainförandet som avancerad nivå fick ett större genomslag och sammankopplas då med generella program, där den avancerade nivån svarade för en fjärdedel till en tredjedel av volymen.

Diagram 27. Andel som läste fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom samhällsvetenskapliga ämnen höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

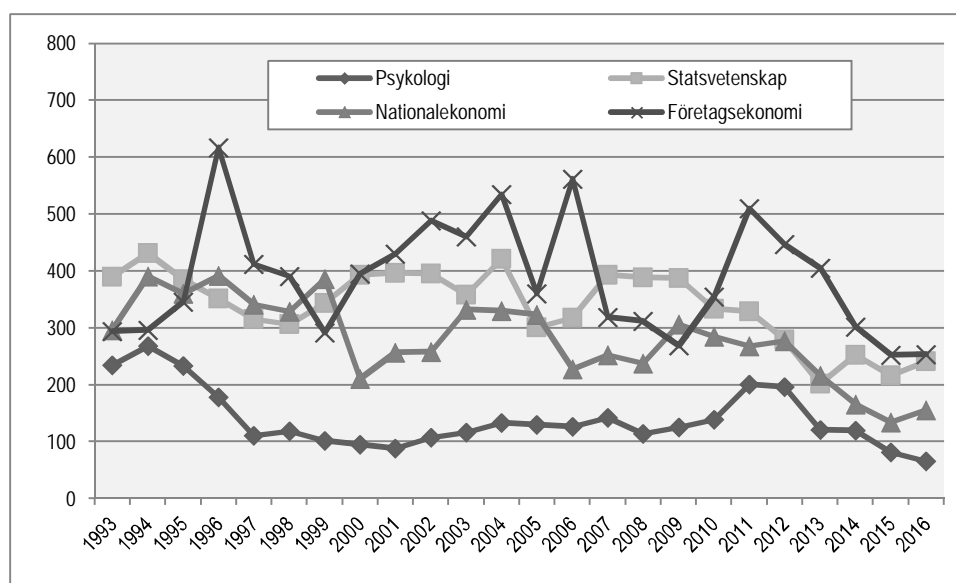
Till skillnad från de historie-filosofiska, de språkvetenskapliga och de teologiska ämnena minskade inte de samhällsvetenskapliga ämnenas volym över perioden (Diagram 28). Det skedde förvisso en nedgång fram till 2000 (från 5 300 till 4 000), men därefter har antalet stigit successivt igen och låg 2013, när utbildningsplatserna från Högskolan på Gotland tillkom, på över 5 700 (vid 2016 var nivån nere på 5 200). Det innebär att tappet för fristående kurs, och i viss mån även för yrkesprogram, mer än väl vägdes upp av frammarschen av generella program, som fördubblades från 2000 till 2013.

Diagram 28. Antal som läser fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom samhällsvetenskapliga ämnen höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Helterminekvivalenter.

När det gäller fristående kurs inom fyra större samhällsvetenskapliga ämnen är det svårt att se någon tydlig tendens (Diagram 29). Det förekom stora fluktuationer inom det största ämnet, företagsekonomi, som slagit mellan 600 studenter 1997 och 300 studenter 1999, och mellan 560 2006 och 320 2007. Tendensen på senare år, från 2011 och framåt, var dock en tydlig nedgång av fristående kurs inom samtliga fyra ämnen. Det är intressant att det inte gått att se en kontinuerlig tillbakagång i och med Bologna, utan alla ämnen förutom statsvetenskap ökade sina antal direkt efter 2007. Inget av ämnena berördes nämnvärt av att Campus Gotland tillkom 2013.

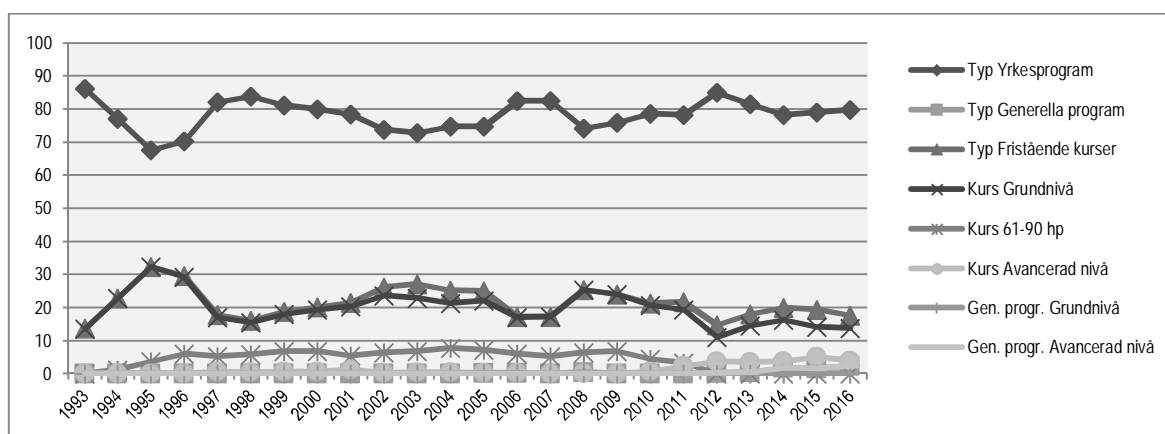
Diagram 29. Antal som läser fristående kurser inom fyra större samhällsvetenskapliga ämnesområden höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

Juridik

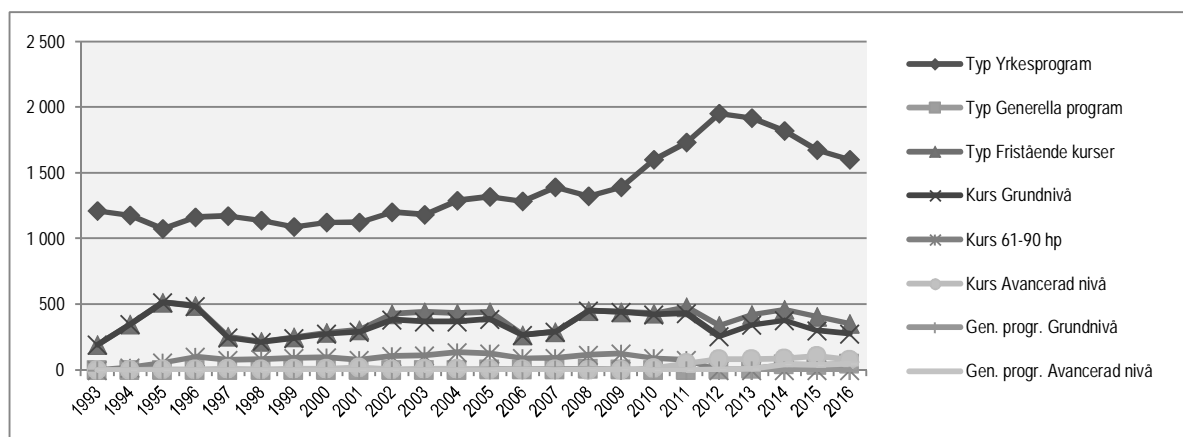
Inom det juridiska området har registreringar på yrkesinriktade program varit klart dominerande under hela den undersökta perioden (Diagram 30) och låg runt 80 procent. Resterande andel utgjordes av fristående kurs som med undantag av åren runt 1990-talets mitt legat stabilt runt 20 procent. Trenderna inom det juridiska området tycks av allt att döma inte ha påverkats nämnvärt av Bolognareformen - de generella programmen har varit marginella över hela perioden.

Diagram 30. Andel som läste fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom juridik höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

Vad gäller utbildningsvolymerna har juridik gått mot strömmen och ökade successivt sitt antal studenter (Diagram 31). Uppgången var mest påtaglig efter 2007 och det var framför allt yrkesprogrammen som expanderade.

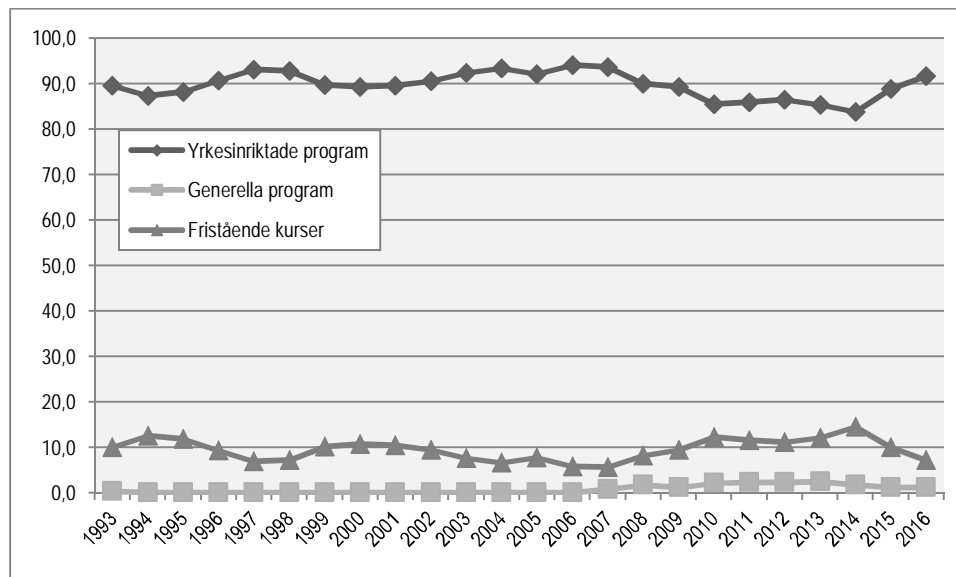
Diagram 31. Antal som läser fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom juridik höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Helterminsekvivalenter.

Pedagogik och lärarutbildning

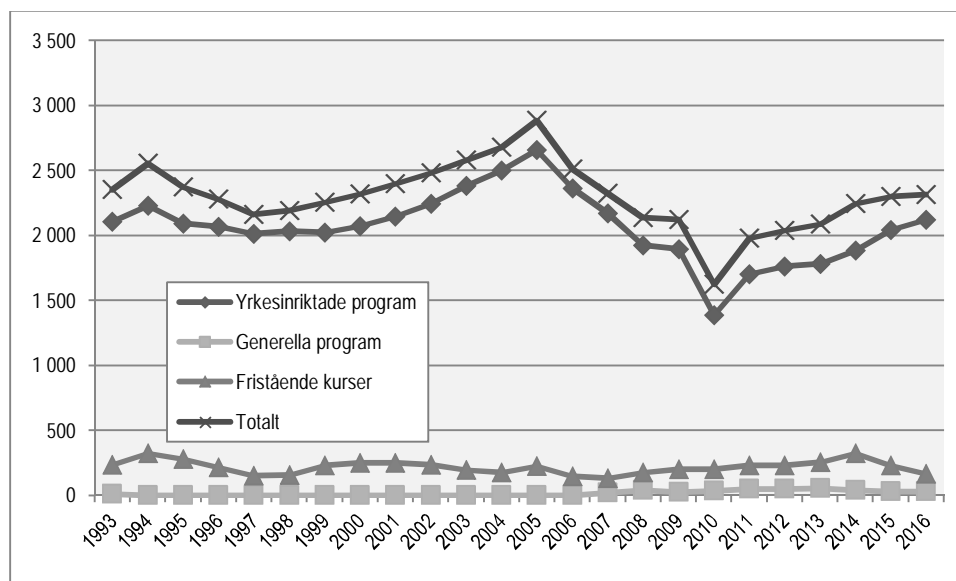
Fördelningen av registreringar på olika typer av utbildningar inom området pedagogik och lärarutbildning var än mer än det juridiska området dominerat av de yrkesinriktade programmen som har legat på runt 90 procent över hela perioden. Fristående kurser pendlade runt 10 procent och de generella programmen har varit försumbara.

Diagram 32. Andel som läste fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom området pedagogik och lärarutbildning höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet.

Påfallande för volymen studenter inom pedagogik och lärarutbildning var den omfattande nedgången 2004 till 2010, då volymen nästan halverades, från närmare 3 000 till strax över 1 500. Därefter har antalet återhämtat sig, men inte nått upp till 2005 års nivå. Eftersom området så tydligt dominerades av yrkesutbildningarna var denna kategori helt avgörande för den totala volymen inom området. Tillskottet av Högskolan på Gotland hade inga avgörande effekter på det totala antalet studenter inom det utbildningsvetenskapliga området.

Diagram 33. Antal som läser fristående kurser, generella program samt yrkesprogram inom området pedagogik och lärarutbildning höstterminerna 1993–2016, Uppsala universitet. Helterminsekvivalenter.

Kursutbudets utveckling 2007–2020

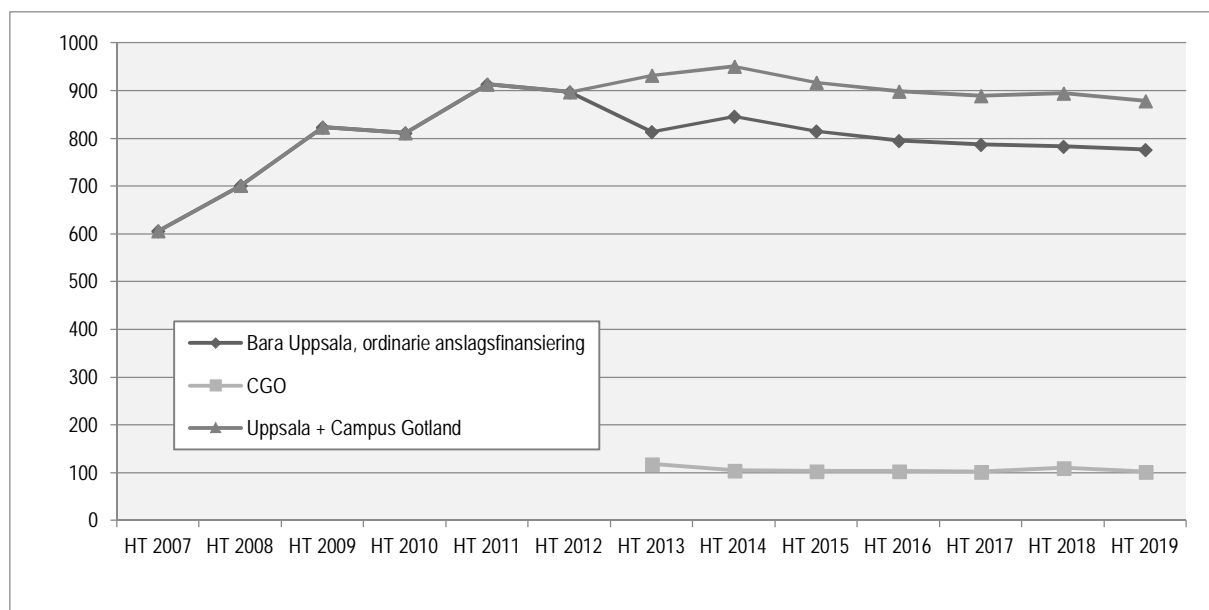
Ovan har vi studerat den faktiska användningen av utbildningsutbudet inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet. I detta avslutande avsnitt beskrivs utvecklingen av utbildningsutbudet i sig, oavsett hur många studenter som läst en kurs eller ett program. Perioden sträcker sig från hösten 2007 till våren 2020. Har utbudets omfattning förändrats under denna period? Varierar detta mellan olika fakulteter, institutioner och huvudområden? Här fokuseras de fristående kurserna. Det material som ligger till grund för analysen är universitetets system för kursinformation, SELMA, vilket finns tillgängligt från 2007. Vi kommer att göra skillnad på kurser av olika längd.

Klassificeringen av kursutbudet i fakulteter, institutioner och huvudområden är fullt ut färgad av nuvarande organisatoriska förhållanden. Detta ger i vissa fall en missvisande historieskrivning, som när kurser i pedagogik under åren 2007–2011 räknas till Fakulteten till utbildningsvetenskaper när dessa i själva verket hörde till Samhällsvetenskapliga fakulteten. Ackuratessen är med andra ord som störst under den studerade periodens sista terminer.

Utveckling inom området som helhet

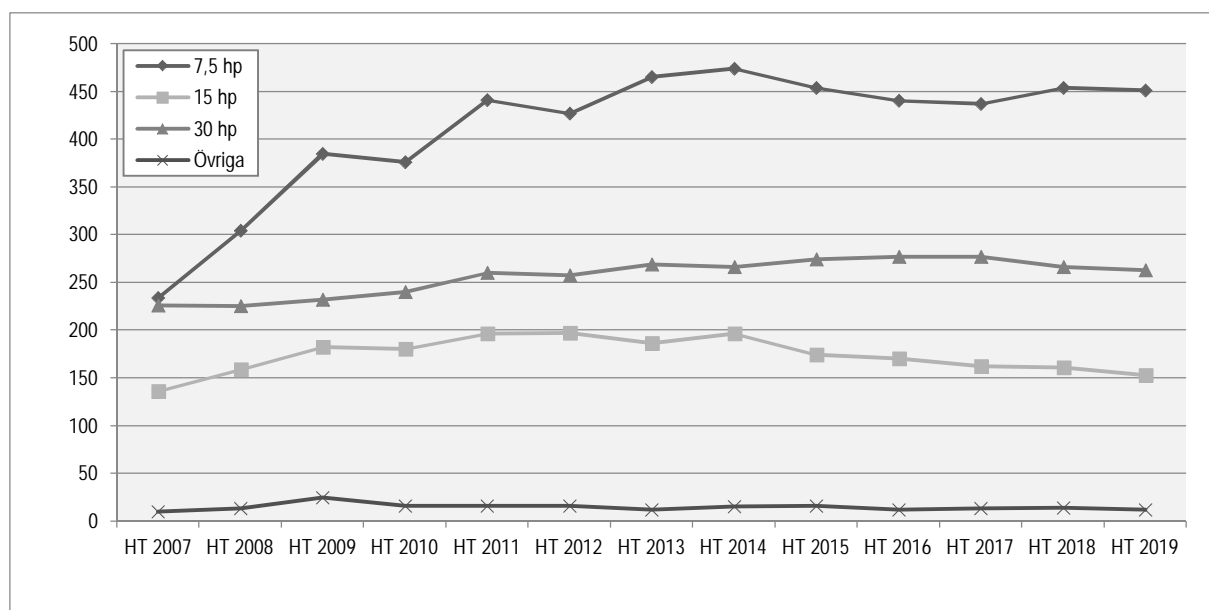
Antalet sökbara fristående kurser ökade från höstterminen 2007 till och med höstterminen 2011. Inför höstterminen 2013 kunde man söka kurser vid Uppsala universitet med undervisning förlagd till campus Gotland (tidigare Högskolan på Gotland). Antalet kurser vid campus Uppsala sjönk i samband med detta något för att därefter befinna sig på en stabil nivå omkring 800 kurser. Sammanlagt fanns det från och med hösten 2013 omkring 900 kurser att söka totalt sett, oavsett campus. Om man istället för antal kurser gör beräkningarna på antal kurspoäng blir mönstren snarlika och den enda skillnaden är att uppgången mellan 2007–2011 inte var lika markant.

Diagram 34. Antal sökbara fristående kurser inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet, höstterminerna 2007–2019.

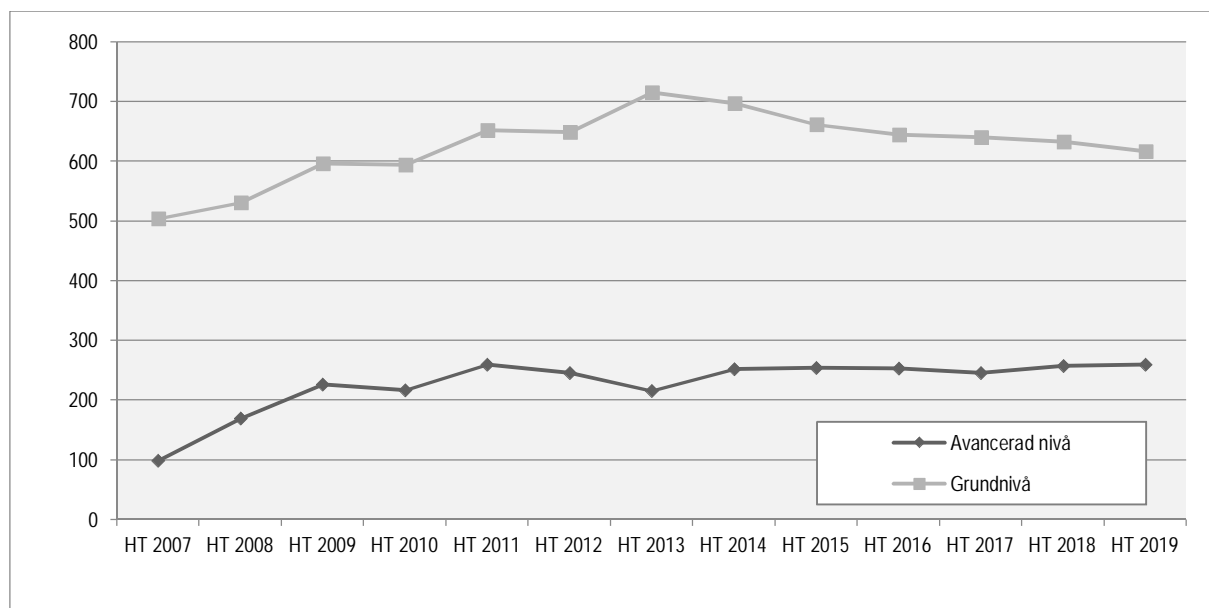
Ökningen av antalet fristående kurser har varit som störst bland de något kortare kurserna som omfattar 7,5 högskolepoäng. De 15 respektive 30 högskolepoäng långa kurserna ökade visserligen också i antal mellan 2007–2011, men det är alltså i första hand de kortare kurserna som ligger bakom den stora ökningen av antalet fristående kurser under denna period.

Diagram 35. Antal kurspoäng sökbara som fristående kurs inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet, höstterminerna 2007–2019.

Utvecklingen av antalet fristående kurser på grundnivå respektive avancerad nivå har återspeglat varandra. Det är i stort sett bara hösten 2013 som det går att identifiera en tydlig avvikelse mellan de två kurvorna. Antalet fristående kurser på avancerad nivå sjunker något samtidigt som antalet fristående kurser på grundnivå ökar.

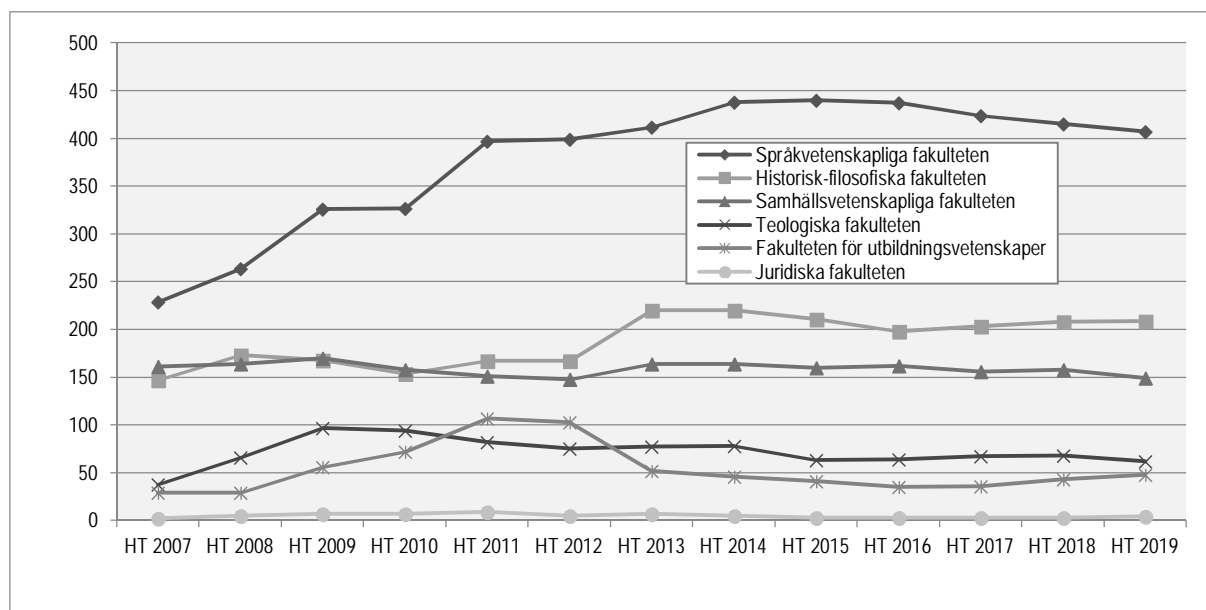
Diagram 36. Antal kurspoäng sökbara som fristående kurs på grundnivå respektive avancerad nivå inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet, höstterminerna 2007–2019.

Utveckling inom olika fakulteter

Antalet fristående kurser är som störst vid Språkvetenskapliga fakulteten och som minst vid Juridiska fakulteten. Detta förhållande är stabilt under hela den undersökta perioden 2007–2019. Den Språkvetenskapliga fakultetens fristående kursutbud har därtill nästan dubblerats under denna period. Den Historisk-filosofiska fakultetens utbudsexpansion skedd framför allt från hösten 2012 till hösten 2013, det vill säga när Högskolan på Gotland blev campus Gotland. I likhet med den Juridiska fakulteten har den Samhällsvetenskapliga fakultetens utbud varit förhållandevis konstant över tid. Den Teologiska fakultetens fristående kurser ökade kraftigt mellan 2007–2009, från 38 till 97 kurser, för att därefter gradvis minska fram till 2015 och därefter stabiliseras. Fakulteten för utbildningsvetenskaper har i likhet med den Teologiska fakulteten haft både en uppgång och nedgång, med skillnaden att nedgången i antal kurser skedde något hastigare vid den förstnämnda. Uppgången hade förmodligen varit brantare om kurserna som den Pedagogiska institutionen erbjöd 2007–2010 istället – och mer korrekt – hade räknats till Samhällsvetenskapliga fakulteten.

Diagram 37. Antal sökbara fristående kurser per fakultet inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet, höstterminerna 2007–2019.

Språkvetenskapliga fakulteten

Inom språkvetenskapliga fakulteten har fyra enheter erbjudit fristående kurser. Allra flest kurser har erbjudits av Institutionen för lingvistik och filologi respektive Institutionen för moderna språk, medan Engelska institutionen och Institutionen för nordiska språk bägge har erbjudit klart färre kurser. Utvecklingen av kursutbudet vid Engelska institutionen avviker något från de övriga tre institutionerna genom att den visar en stadigt uppåtgående trend under i stort sett hela perioden. Övriga institutioner når en topp någon gång under perioden för att därefter sjunka. Institutionen för lingvistik och filologi ökade till exempel rejält 2010–2011 och 2013–2014, för att från 2015 och framåt erbjuda färre och färre fristående kurser. Både Engelska institutionen och Institutionen för nordiska språk ökade kraftigt sina respektive utbud av fristående kurser mellan 2007–2009, och bägge institutionerna hade som störst utbud hösten 2013 för att därefter minska sina utbud något.

Det var framför allt de något kortare kurserna, omfattande 7,5 högskolepoäng, som ökade under perioden, från 78 kurser hösten 2007 till 217 kurser hösten 2014, för att landa på 190 kurser hösten 2019. Antalet kurser om 30 högskolepoäng har varit jämförelsevis stabilt under samma period, med en ökning från 120 kurser hösten 2007 till 148 kurser hösten 2019. Kurserna som omfattar 15 högskolepoäng har ökat från 27 till 65 under samma period.

När campus Gotland tillkom hösten 2013 förlades totalt 5 fristående kurser dit. Som mest har 6 kurser erbjudits vid campus Gotland. De fristående kurserna vid den språkvetenskapliga fakulteten erbjuds med andra ord nästan uteslutande vid campus Uppsala.

Historisk-filosofiska fakulteten

Med 11 enheter rymmer den Historisk-filosofiska fakulteten tillsammans med Samhällsvetenskapliga fakulteten flest institutioner som erbjuder fristående kurser. Den kraftigaste förändringen i utbudets omfattning har den Konstvetenskapliga institutionen stått för, från 9 kurser hösten 2012 till 37 kurser hösten 2013. Hösten 2019 var det bara två institutioner som erbjöd fler kurser, nämligen Institutionen för arkeologi och antik historia respektive Institutionen för kulturanthropologi och etnologi. Bägge dessa institutioner har utökat sitt utbud av fristående kurser under perioden. Den Filosofiska institutionen var den institution inom fakulteten som erbjöd flest fristående kurser hösten 2007 till och med hösten 2010, trots att antalet minskade redan efter hösten 2008. Institutionen för musikvetenskap och Litteraturvetenskapliga institutionen har haft ett förhållandevis stabilt antal fristående kurser, även om den Litteraturvetenskapliga institutionens utbud minskat något under de sista terminerna. Minskningen har dock varit än mer påtaglig vid Historiska institutionen respektive Institutionen för idé- och lärdomshistoria. Institutionen för speldesign, vid campus

Gotland, har ökat sitt utbud av fristående kurser, medan mängden kurser har varierat över tid vid Centrum för genusvetenskap. Institutionen för ABM erbjuder allra minst antal fristående kurser.

Antalet kurser om 30 högskolepoäng har legat stabilt omkring 50–63 under hela perioden. Antalet kurser om 15 högskolepoäng har varit avsevärt färre, men också förhållandevis stabila. De små kurserna om 7,5 högskolepoäng har dock ökat kraftigt under perioden. Hösten 2007 erbjöds 64 kurser om 7,5 hp och 56 kurser om 30 högskolepoäng. Motsvarande siffror hösten 2019 var 137 respektive 53.

Den Historisk-filosofiska fakulteten är den fakultet som erbjuder flest antal fristående kurser vid campus Gotland. Hösten 2013 erbjöds 72 fristående kurser vid campus Gotland. Detta motsvarar cirka en tredjedel av det totala utbudet.

Samhällsvetenskapliga fakulteten

Med 11 enheter rymmer den Samhällsvetenskapliga fakulteten tillsammans med Historisk-filosofiska fakulteten flest institutioner som erbjuder fristående kurser. Ekonomisk-historiska institutionen och Statsvetenskapliga institutionen hör bägge till de institutioner som erbjuder minst antal fristående kurser och deras antal är därtill relativt stabila över tid. Institutionen för freds- och konfliktforskning har även den erbjudit relativt få fristående kurser, men antalet har varierat klart mer över tid, från 7 kurser hösten 2007 till 17 kurser hösten 2009 till 8 kurser hösten 2014 där antalet sedan stabiliserats. I början av perioden, hösten 2007, var det Företagsekonomiska institutionen som erbjöd flest fristående kurser med sammanlagt 37 tillfällen, vilket var klart fler än de 21 vardera som erbjöds av Institutionen för informatik och media respektive Sociologiska institutionen. Med tiden minskade utbudet av fristående kurser vid Sociologiska institutionen. Vid Institutionen för informatik och media ökade istället utbudet av fristående kurser, medan utbudet vid Företagsekonomiska institutionen till en början sjönk för att till hösten 2013 åter stiga. Den Kulturgeografiska institutionen dubblade nästan sitt utbud mellan 2007 och 2013, från 12 till 22 kurser.

Antalet kurser om 30 högskolepoäng har legat stabilt omkring 31–35 under hela perioden, medan antalet kurser om 15 högskolepoäng efter en svag ökning fram till 2009 har sjunkit. De små kurserna om 7,5 högskolepoäng utgjorde det talrikaste formatet hösten 2007, men sjönk därefter i antal fram till hösten 2012. Under denna korta period blev kurserna om 15 högskolepoäng det vanligaste formatet. Från och med hösten 2013 var dock kurserna om 7,5 högskolepoäng klart flest.

När campus Gotland tillkom hösten 2013 förlades 32 fristående kurser dit. Därefter har antalet kurser på detta campus i regel pendlat mellan 26 och 28 till antalet, vilket svarar mot ca 10 till 15 procent av det totala utbudet.

Teologiska fakulteten

Teologiska fakulteten rymmer en enhet som har erbjudit fristående kurser, nämligen Teologiska institutionen. Kurser om 15 högskolepoäng var vanligast under perioden 2007–2014. Från och med hösten 2015 erbjöds det ungefär lika många fristående kurser om 7,5, 15 respektive 30 högskolepoäng.

När campus Gotland tillkom hösten 2013 förlades 1 fristående kurs dit. Året efter erbjöds också endast 1 fristående kurs vid detta campus, varefter ingen kurs har erbjudits på höstterminerna.

Fakulteten för utbildningsvetenskaper

Vid Fakulteten för utbildningsvetenskaper har tre enheter erbjudit sökbara fristående kurser. Alla utom två kurstillfällen har emellertid erbjudits vid den största enheten Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier. De två övriga enheterna Avdelningen för rektorsutbildning respektive SWEDESD har bara erbjudit ett kurstillfälle vardera.

Den kraftiga ökningen av antalet fristående kurser som ägde rum vid fakulteten från hösten 2007 till hösten 2011 beror framför allt på att antalet sökbara kurser om 7,5 högskolepoäng ökade från 13 till 74. Kurserna om 30 högskolepoäng ökade visserligen också under samma period, men denna ökning var inte tillnärmelsevis så stor som för de korta kurserna.

När campus Gotland tillkom hösten 2013 förlades 1 fristående kurs dit. Nästa gång en fristående kurs erbjöds vid detta campus var hösten 2018. Fakulteten har dessutom erbjudit uppdragsutbildning, framför allt inom läraryftet.

Juridiska fakulteten

Juridiska fakulteten har erbjudit en handfull fristående kurser. dessa har i regel varit Juridik I och II, någon variant av Juridisk översikt kurs eller Juridiskt grundår, samt specifika kurser som Miljö rätt och Barn rätt.

Till en början var de flesta fristående kurserna organiserade med en omfattning på 15 högskolepoäng. Därefter, från 2010 och framåt, erbjöds även kurser om 30, och senare 60, högskolepoäng.

Den juridiska fakulteten flyttade i stort sett permanent över sitt fristående kursutbud till campus Gotland från och med hösten 2013.

Konklusion

Fristående kurs har under de senaste två decennierna tappat mark i förhållande till program. På senare år har tappet blivit allt mer accentuerat. Efter införandet 2007 av en ny examensstruktur baserad på Bologna-modellen ökade framför allt de generella programmen.

Denna övergripande trend kan förklaras av en rad olika faktorer. Det finns en tydlig koppling mellan registreringar i högskolan och den allmänna ekonomin. I tider av ekonomisk kris, som i början av 1990-talet, IT-branschens nedgång 2001 och den globala finanskrisen 2008 ökade antalet studenter på fristående kurs. Detta har dock inte förmått påverka den allmänna trenden, utan snarare lämnat hack i den nedåtgående kurvan. Andra faktorer kan relateras till nationell styrning av högre utbildning. Här är studiestödet en viktig beståndsdel. Efter 2001, då villkoren för studiemedel ändrades och det blev svårare att få stöd till fler än de stipulerade 12 terminerna, syntes en nedgång i andelarna för fristående kurs som hållit i sig därefter. Statsmakterna har också signalerat att det är viktigt att genomströmningen ökar, vilket lett till prioritering av program över fristående kurs eftersom programmen har högre prestationsgrad. Den totala dimensioneringen av den högre utbildningen har haft betydelse såtillvida att lärosätena under de senaste åren fyllt upp sina takbelopp inom befintliga utbildningsutbud – det har inte funnits behov av att fylla på studenter via antagning till fristående kurs. Därtill ska läggas omläggningen av hela utbildningsstrukturen som genomfördes 2007 med Bolognaanpassningen. Detta innebär att de generella programmen fick en mer framträdande plats genom att masterutbildningarna introducerades

Så långt de totala volymerna. Det är vidare tydligt att utbildningsutbudet varierat stort över vetenskapsområden. Fristående kurs var viktigast inom humaniora och konst följt av samhällvetenskap och därefter tjänster och naturvetenskap. Inom teknik, lärarutbildning och pedagogik, samt hälsovård och medicin var andelarna under tio procent. För framför att de tre först nämnda ämnesområden, där fristående kurs har varit betydande, har andelarna gått nedåt över tid, inte minst de senaste sju, åtta åren, men även andra områden har sett sina andelar sjunka över tid, dock från betydligt lägre nivåer.

I och med att ämnesområden gör så skilda användningar av fristående kurs får detta konsekvenser för utvecklingen på lärosätetsnivå. De lärosätetstyper som har mycket utbildning inom humaniora och samhällvetenskap har tidigare haft förhållandevis mycket fristående kurs. Detta gäller framför allt de större universiteten, men också för nya universitet och högskolor, där nivåerna för de första legat runt 45 procent och de senare runt 40 respektive 30 procent. För högskolorna har nivåerna sjunkit till runt 25 procent och de andra har tappat till ca 20 procent. På fackhögskolor, som tenderar att vara starkare inom områden som teknik och medicin, har fristående kurs varit ett förhållandevis marginellt fenomen och legat förhållandevis stabilt runt tio procent och bitvis en del däröver.

Överlag har tappet i fristående kurs vägts upp av expansion av program och i synnerhet generella program. Denna trend är särskilt tydlig efter införandet av Bologna-modellen. Detta slår dock lite olika mellan lärosätetstyperna. För de traditionella universiteten, de nya universiteten och högskolorna stämmer detta mönster ganska väl, men det finns även en uppgång för yrkesprogram. För fackhögskolorna ligger de fristående kurserna stilla, medan yrkesprogram tappar till generella program. Denna förflyttning sker successivt över perioden, men intensifieras efter Bologna-modellens införande 2007.

Den utveckling vi ser i Sverige är del av en internationell trend. Motsvarande arbetsdelning mellan lärosäten finns i de flesta länder och det finns en tydlig koppling mellan en expansion av den högre utbildningen och utbyggnad av de mer yrkesorienterade utbildningsområdena och utbildningstyperna. När det gäller det amerikanska fallet, innebär detta exempelvis att *liberal arts colleges* har kommit att utgöra en allt mindre andel av utbildningsutbudet.

Hur ska då förskjutningen från fristående kurs till program och generella program tolkas? Tendensen kan ses som en förflyttning från ett mer bildningsorienterat ideal för högre utbildning, där studiegången utvecklas eftersom och där det från början inte är klart vilka ämnen som ska studeras, till ett tydligare

yrkesorienterat användning av högre utbildning, där utbildningen förväntas vara upplagd för att optimera vägen till en bestämd plats på arbetsmarknaden. Många av de systemrelaterade förändringar som vi pekat på går i denna riktning. Skärpningen av villkoren för studiemedel motiverades av en tanke om en mer effektiv användning av statliga medel och studenternas tid. Ambitionen att öka produktiveten i systemet bottenar i samma effektivitetsträvan. Bakom Bologna-processen ligger också en tanke om ökad anställningsbarhet och närmare koppling till arbetslivet.

Som vi visar i den tredje delrapporten i projektet, *Frihet att slippa välja*, är studenterna i samklang med denna föreställning om högre utbildning som en biljett till arbetsmarknaden. Så vitt vi kan bedöma finns alltså en överensstämmelse mellan statsmakternas policy, studenternas val och deras motiv. Däremot är detta inte helt i linje med enskilda institutioner och fakulteters syn på utbildningens värde och funktion. Mer om detta i nämnda efterföljande rapport.

När förhållandet mellan olika utbildningstyper analyseras på lärosätetsnivå, här Uppsala universitet, får vi en mer differentierad bild. Uppsala universitet är i sammanhanget ett mycket intressant fall. Det är ett lärosäte med långa traditioner och en bred uppsättning utbildningar, ämnen och discipliner och som har en dominerande ställning inom det svenska högskolefältet.³¹ Söktrycket till många utbildningar är högt och det är sällan problem att få behöriga sökande. För vissa utbildningar är konkurrensen mycket hård.

Det är uppenbart att Uppsala universitet följer den generella trenden med minskande andelar för fristående kurs och ökande andelar för program, framför allt generella program. Samtidigt är betydelsen av fristående kurs större vid Uppsala universitet än vid många andra lärosäten. Nivån för fristående kurs ligger konsekvent runt 10 procentenheter högre för Uppsala universitet än för riket som helhet och även några procentenheter högre än för kategorin större universitet. Det råder vidare mycket stora skillnader mellan ämnesområden när det gäller den betydelse som fristående kurs tillmätts. För humaniora och konst ligger andelarna mycket högt och klart över den nationella nivån. För samhällsvetenskapliga ämnen ligger Uppsala i paritet med landet i stort. Dessutom har Uppsala universitet periodvis klart högre andelar inom naturvetenskap som läser fristående kurs än vad som är fallet för landet i helhet. Likaväl är trenden densamma för Uppsala som för andra lärosäten, fristående kurser minskar i omfattning, mätt i helårsstudenter. Ett viktigt kvalificerande här är att detta inte beror på att utbudet av kurser minskat. Här ser vi snarare en motsatt trend, antalet kurser som erbjuds har ökat över tid, åtminstone fram till 2014, varefter det närmast ligger stabilt. Det verkar snarare vara en fråga om hur studenterna söker utbildningar och hur många studenter som antas på fristående kurs. Och, som vi visar i delrapport 2, hur länge studenterna blir kvar i studier.

För de sex fakulteter som ingår i humanistiska samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet vid Uppsala universitet varierar betydelsen av fristående kurs avsevärt. De fristående kurserna utgör den helt dominerande del av utbildningsutbudet inom språkvetenskaplig fakultet, en betydande del inom historie- filosofisk fakultet och teologisk fakultet, även om andelen gått ned efter Bologna-modellens införande, en fallande andel inom samhällsvetenskaplig fakultet, där de generella programmen tagit över efter Bolognaanpassningen, samt en marginell roll inom fakulteten för utbildningsvetenskaper och juridiska fakulteten.

På ämnesnivå framträder ytterligare intressanta skillnader inom en och samma fakultet. Det finns en tendens till att de ämnen som satsat på generella program har kunnat kompensera en del av bortfallet av studenter på fristående kurs med studenter på generella program. Detta pekar på vikten att inte bara analysera andelar. För institutionerna och ämnena är det de absoluta talen som är de viktigaste eftersom dessa i dagens finansieringssystem översätts till utbildningsanslag, vilket en helt avgörande del av finansieringen av lärarkåren.

Detta leder vidare till frågan om hur förhållandet mellan fristående kurs och generella program ska förstås. De generella programmen står mellan de fristående kurserna och yrkesprogrammen – de är inte lika fria i sitt upplägg eftersom de ofta mer eller mindre tydligt styr in studenterna mot vissa ämnen och ämneskombinationer, samtidigt som de är mer obundna än yrkesprogrammen, där hela studiegången eller åtminstone stora delar av den är bestämd på förhand.

De generella programmens starka frammarsch parad med de fristående kursernas tillbakagång gör det befogat att ställa frågan om vad detta innebär för den högre utbildningen som bildningsväg. Ska de generella

³¹ Mikael Börjesson, "Sociala kartor över utbildningslandskapet: Installationsföreläsning, professuren i utbildningssociologi vid Uppsala universitet, 11 november 2015". *Sociologisk forskning*, 53(4), pp. 421-437, 2016.

programmen ses som ett hot för bildningstanken, eller utgör de möjligheter att skapa nya kombinationer av ämnen och studievägar som tidigare var svåra för studenter att identifiera?

Referenser

- Agevall, Ola & Olofsson, Gunnar: "Den högre utbildningens professionella fält", pp. 55–146 i: Thomas Brante, Kerstin Svensson & Lennart G. Svensson (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur, 2019.
- Brint, Steven: "The Rise of the 'Practical Arts'", i: Brint (red.) *The Future of the City of Intellect: the Changing American University*, Stanford: Stanford University Press, 2001.
- Brint, Steven & Karabel, Jerome: *The Diverted Dream: Community Colleges and the Promise of Educational Opportunity in America 1900-1985*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Brint, Riddle, Turk-Bicakci & Levy: "From the Liberal to the Practical Arts in American Colleges and Universities: Organizational Analysis and Curricular Change", *The Journal of Higher Education*, Vol 76, No. 2, 2005.
- Börjesson, Mikael: "Sociala kartor över utbildningslandskapet: Installationsföreläsning, professuren i utbildningssociologi vid Uppsala universitet, 11 november 2015". *Sociologisk forskning*, 53(4), pp. 421–437, 2016.
- Edling, Marta, *Fri Konst? Bildkonstnärlig utbildning vid Konsthögskolan Valand, Konstfackskolan och Kungl. Konsthögskolan 1960–1995*, Makadam, Göteborg/Stockholm, 2010.
- Grimen, Harald: "Profesjon og kunnskap", i Anders Molander & Lars-Inge Terum red. *Profesjonsstudier*, Oslo: Universitetsforlaget, 2008.
- Gustavsson, Martin, Börjesson, Mikael & Edling, Marta: "Inledning", pp. 11–36 Martin Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, Daidalos, Göteborg 2012
- Koos, Leonard Vincent: *The Junior College*, vol. 1, Minneapolis: University of Minnesota, 1924.
- Statens offentliga utredningar: *Högre utbildning under tjugo år*. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud, SOU 2015:70.
- Statens offentliga utredningar: *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*, Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut), SOU 2019:6.
- Statistiska centralbyrån: *Svensk utbildningsnomenklatur: SUN 2000. Standard för klassificering av svensk utbildning*, MIS (Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik), 2000:1. Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2000.
- Universitetskanslersämbetet: *Universitet och högskolor. Årsrapport 2018*, Rapport 2018:5, Stockholm: UKÄ.
- Universitetskanslersämbetet och SCB: *Universitet och högskolor. Studenter och examinerade på grundnivå och avancerad nivå, 2016/17*, UF 20 SM 1801.
- Uppsala universitet, *Årsredovisning 2014*, UUFV 2014/478, Uppsala: Uppsala universitet, 2014.
- Uppsala universitet, *Årsredovisning 2018*, UUFV 2018/982, Uppsala: Uppsala universitet, 2018.

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, *"Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850–1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Donald Broady & Boel Englund (1992), *Ulf P. Lundgrens skrifter 1966-1991. En bibliografi*, 1992
8. Eva Trotzig, *"kvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål."* *Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900*, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary fields"*, 1992
10. Monique Pinçon-Charlot & Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Barbro Andersson et al., *Recherches sur les champs de production culturelle. Travaux récents ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vågra läsa, vågra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 2 korr. uppl. 1998.
16. Christophe Charle, *French Universities and Intellectuals. Two Lectures*, 1998
17. Donald Broady, *Arkeologin och det symboliska kapitalet*, 2003

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman, "....det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". *Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997
14. Elisabeth Hultqvist "Jag tycker det är för slapt". *Om pedagogiken på det individuella programmet*, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En intervjustudie*, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000
28. Donald Broady, *Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002–2004*, 2001.
29. Esbjörn Larsson, *Inventering av utbildningshistorisk forskning vid svenska lärosäten*, 2003
30. Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, 2003
31. Ulf Borelius, *Källkritik och befrielseologi. Ett bidrag till forskningen kring befrielseologins uppkomst*, 2004
32. Mikael Börjesson, *Gymnasieskolans sociala struktur och sociala gruppers utbildningsstrategier. Tendenser på nationell nivå 1997–2001*, 2004
33. Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*, 2004
34. Ida Lidegran, *Uppsala – en akademiskt dominerad gymnasieskola*, 2 uppl. 2006
35. Mikael Börjesson, *Högre utbildning och nationell härkomst. Exemplet Södertörns högskola*, 2004
36. Mattias Eriksson, *Sociologisk atlas över Stockholm*, 2005
37. Mikael Börjesson, *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York*, 2005
38. Esbjörn Larsson, *Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet*, 2006
39. Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Gergei Farkas, Märit Gunneriusson Karlström, Esbjörn Larsson, Ida Lidegran & Ingrid Nordqvist, *Utvärdering av Rekryteringsdelegationen*, 2 rev. uppl. 2006
40. Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme, "Om de Kunde ge en mall". *En studie av lärarstudenternas möte med lärarutbildningen*, 2006
41. Monica Langerth Zetterman, *Kvinnors mötesplatser och sociala och kulturella tillgångar kring sekelskiftet 1900. Beskrivning av prosopografiskt material inom projektet Formering för offentlighet*, 2006
42. Emil Bertilsson, *Lärarna på skolans kungsväg. Om det naturvetenskapliga programmet på några gymnasier i Uppsala*, 2007

43. Håkan Forsberg, *En skola i tiden. Rosendalsgymnasiets etablering bland Uppsalas gymnasieskolor*, 2008
44. Andreas Melldahl, *Västerled tur och retur. Del 1: Utbildning och ekonomi. En ekonomihistorisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919–2006*, 2008
45. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Lärarstudenter. Utbildningsmeriter och social bakgrund 1977–2007*, 2008
46. Mikael Palme, *Personlighetsutveckling och målrationalitet. Kulturellt kapital i Stockholms gymnasieskolor på 2000-talet*, 2008
47. Emil Bertilsson, Mikael Börjesson & Donald Broady, *Männen flyr fältet. Könsmönster i rekryteringen till svenska lärarutbildningar 1977–2007*, 2009
48. Emil Bertilsson, *Språkens konjunktioner. Del 1: De moderna språken i grund- och gymnasieskolan*, 2010.
49. Alexander Ekelund, *Julia Kristevas genomslag i Sverige – fransk feminism som symbolisk tillgång i litteraturkritikens fält*, 2011
50. Esbjörn Larsson, *Ekonomiska förutsättningar för pedagogisk förändring. Kostnaderna i samband med växelundervisningens införande i Sverige under 1820-talet*, 2011
51. Andreas Åkerlund, *Från föreningsverksamhet till statligt intresse. Utlandsriktad utbildnings- och kulturpolitik ca 1880–1945. En översikt*, 2012
52. Tobias Dalberg, *Engelskans utbredning i den svenska högskolan. En kartläggning av engelskspråkiga benämningar av program och kurser i svensk högre utbildning 1993–2009*, 2013
53. Ida Lidegran, Mikael Börjesson, Caroline Olsson & Donald Broady, *Utbildningssociologiska analyser av könsskillnader i utbildningssystemet och arbetslivet*, 2014
54. Carina Carlhed, *Vid den normala studietaktens utkanter. Analyser av studieavbrott på lärarutbildningar vid Uppsala universitet*, 2015
55. Ida Lidegran, Mikael Börjesson, Germund Larsson & Donald Broady, *Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala universitet. Inventering 2013*, 2015
56. Ida Lidegran & Astrid Collsiö, *Nyanlända akademiker och etableringsutbildning. En studie av Korta vägen*, 2018
57. Ida Lidegran & Caitlin McEvoy, *Mentorskap för nyanlända kollegor*, 2019
58. Daan Vandenhoute, *Literary taste. An empirical study of literature scholars, secondary school teachers and students*, 2019
59. Mikael Börjesson, Tobias Dalberg & Ola Agevall, *Högre utbildning som bildningsväg eller yrkesinvestering. Program och fristående kurs i svensk högre utbildning och vid Uppsala universitet, 1993–2016*, 2019
60. Tobias Dalberg, *Studiegångar vid Uppsala universitet. En analys av de fristående kursernas omfattning och relation till kvarvar, examensfrekvens och övergångar till forskarutbildning*, 2019
61. Ida Lidegran, Lisa Backman & Mikael Börjesson, *Frihet att slippa välja. En intervjustudie med studenter och utbildningsansvariga inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet*, 2019

Sociology of Education and Culture / Utbildnings- och kultursociologi
www.skeptron.uu.se/broadly/sec/
SEC, EDU, Uppsala University, Box 2136, S-750 02 Uppsala

UPPSALA
UNIVERSITET